

Türk Kùltür Varlığının En Somut Örneęi Vakıflardır

Nazif ÖZTÜRK*

Özet

Vakıflar, İslâm ve Türk dünyasını kuşatan bir medeniyet harekettir. Bu medeniyetin iz düşümleri vakfiyelerin dibacesinde yer almaktadır. Hukukî ve idarî düzenlemelerin yanında fizikî yön ve görsellik açısından da vakfiyeler insanı sarsan bir estetik değere sahiptir. Özellikle edebiyat/belagat, hatt/kaligrafi, tezhip/minyatür/eburu, cilt/deri kaplı şemseli kitap cildi sanatının sergilenmesinden tutun da mimarının, taş işçiliğinin, oymacılığın, kakmacılığın ve şehirciliğın en nadide örneklerini vakıflar hayata geçirmiştir. Bu estetik değerleri icra eden kùltür ve sanat erbabını kollayıp gözetmiştir. Bunlardan daha önemlisi vakıf müessesesi, coğrafyayı vatanlaştıran, insanları toprağa iskân eden, orada yaşayan toplulukların gönlünde ve kafasında kimlik inşa eden ve onları millet vasfına yükselten; fetih yıllarında tutunma, geriye çekilme/ricat dönemlerinde direnme noktaları oluşturan stratejik bir değere sahiptir.

XVIII. yüzyılın ortasından günümüze kadar gizli ve açık devletler arası mücadele vakıf kurumu üzerinden sürdürölmektedir. Millî sınırlar dışında kalan soydaş ve dindaşların kendi kùltür ve kimlikleriyle hayatiyetlerini devam ettirmek isteyen Osmanlı devlet yöneticilerinin vakıf kurumunun önemini bildikleri gibi, bu devlete ait toprakları paylaşmayı kararlaştıran müstevli devletler de işgal ettikleri coğrafyada vakıf külliyesi etrafında yaşayan bu insanları göçe zorlamak veya asimile etmek için vakıf müessesesini yok etmeleri gerektiğinin farkındaydılar.

Balkan coğrafyasında ve Kıbrıs Adası'nda bulunan vakıflar üzerinde gerçekleştirilen uygulamalar tam da bu durumu göstermektedir. İngiliz müstemleke ve Kıbrıs Rum yönetiminin hâkim olduğu dönemlerde Kıbrıs

* Araştırmacı/Yazar, TC. Kùltür Bakanlığı E. Müsteşar Yardımcısı, nazifozturk@yahoo.com ORCID İD:0000-0001-5203-6927.

vakıfları üzerinde yapılan uygulama, medenî dünyanın maskesini düşürecek boyuttadır. Kıbrıs vakıfları üzerinde yaptıkları uygulamalar, medeniyetin beşiği iddiasında olan Birleşik Britanya Krallığı'nın Kıbrıs Sömürge İdaresi yöneticilerine yakışmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Medeniyet, Osmanlı, Britanya Krallığı, Sömürge Yönetimi, Kıbrıs Adası

The Most Concrete Example of Turkish Cultural Heritage is Foundations

Abstract

Waqfs are a civilizational movement that surrounds the Islamic and Turkish worlds. The projections of this civilization are included in the preface of the endowments. In addition to legal and administrative regulations, foundations have an aesthetic value that shocks people physically and visually. Foundations have brought to life the most precious examples of architecture, stonework, carving, inlay and urbanism, especially from literature/rhetoric, calligraphy, illumination/miniature/marbling and leather-covered sun shaped art exhibitions.

It has protected the art and culture craftsmen who apply these aesthetic values. More importantly, the foundation institution is the institution that nationalizes the geography, places people on the land, builds an identity in the hearts and minds of the communities living there and elevates them to the status of a nation; Holding on during the years of conquest has a strategic value and creates resistance points during withdrawal/withdrawal periods.

XIX. Since the middle of the century, the secret or open interstates struggle has been carried out through the foundation institution. Knowing the importance of this institution, Ottoman state administrators who wanted to continue their lives with their own culture and identities outside the national borders, tried to force the conquered states who decided to share their own lands, around the foundation complexes in the occupied geography to migrate or assimilate the native people by destroying the wakf institution.

The practices carried out on foundations in the Balkan geography and on the Island of Cyprus show exactly this situation. The practice on Cypriot foundations during the British colonial administration and the Greek Cypriot administration is such that it unmasks the civilized world. Their treatment of Cypriot foundations did not suit the rulers of the British United

Kingdom's Colonial Administration of Cyprus, which claimed it to be the cradle of civilization.

Keywords: Foundation, Civilization, Ottoman, British Kingdom, Colonial Administration, Cyprus Island

Giriş

Vakıfların tarih boyunca ortaya koyduğu kültür ve sanat eserleriyle Türk kültür hayatını somutlaştıran misyonuna temas edilecek; vakfiyeler özelinde hukuk, edebiyat, hatt ve ciltçilik sanatlarından başlayıp meydana getirdiği külliye sayesinde, yaşanabilir şahsiyetli şehirler kuran vasıfları üzerinde durulacaktır. Bunlardan daha önemlisi coğrafyayı vatanlaştıran, insanları toprağa iskân eden, orada yaşayan toplulukların gönlünde ve kafasında kimlik inşa eden ve onları millet vasfına yükselten; fetih yıllarında tutunma, geriye çekilme/ricat dönemlerinde direnme noktaları oluşturan kıymetli hasletleri tebarüz ettirilecektir.

Millî sınırlar dışında kalan soydaş ve dindaşların kendi kültür ve kimlikleriyle hayatîyetlerini devam ettirmek isteyen Osmanlı devlet yöneticilerinin vakıf kurumunun önemini bildikleri gibi, bu devlete ait toprakları paylaşmayı kararlaştıran müstevli devletler de işgal ettikleri coğrafyada vakıf külliye etrafında yaşayan bu insanları göçe zorlamak veya asimile etmek için vakıf müessesesini yok etmeleri gerektiğinin farkındaydılar.

Bu sebeple XIX. yüzyılın ortasından günümüze kadar devam eden ve bundan sonra da devam edecek olan gizli ve açık devletler arası mücadele vakıf kurumu üzerinden sürdürülmektedir. İstanbul Ayasofya Camii'nin müzeye çevrilmesi yazışmalarında yer alan Maarif Vekâleti yazısında geçen “hilal ve haçın kılıçları Ayasofya'nın kubbesinde şakırdamaktadır”¹ ifadesi, aynı ile bugün millî sınırlar dışında kalan vakıf mal varlığı ve tarihî vakıf eserleri üzerinde cereyan etmektedir.

Kıbrıs vakıflarının da bu kapsamda değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü İngiliz müstemleke ve Kıbrıs Rum yönetiminin hâkim olduğu dönemde Kıbrıs vakıfları üzerinde yapılan uygulama, medenî dünyanın maskesini düşürecek boyuttadır. Kıbrıs vakıfları üzerinde yaptıkları uygulamalar, medeniyetin beşiği iddiasında olan Birleşik Britanya Krallığı'nın Kıbrıs Sömürge İdaresi yöneticilerine yakışmamıştır. Bu bakımdan artık Kıbrıs vakıfları hakkında kitabın ortasından konuşma zamanıdır.

Çizilen bu çerçeve içerisinde meseleyi eğip bükmeden önemli bazı vakıf kavramları izah edilerek, başta Kapalı Maraş olmak üzere Kıbrıs vakıfları hakkında uygulamaya yönelik açıklamalarda bulunulacaktır.

¹ Maarif Vekili Abidin Özmen'in Başvekalet'e yazdığı 4.11.1934 tarih ve 9404 sayılı yazı (VGM/HAYİŞL 1934: Mütalaa Dosyası, 12/A-411).

1. Evkâfın Medeniyet Boyutu

Vakıf müessesesi, hayata muhabbet ve hizmet gözüyle bakan ve bunu eylemleriyle bir ömür boyu yaşam biçimi haline getiren toplumsal anlayışın ürünüdür. Kazanç amaçlı kaygılarla organize olan aktörlerin böyle bir sistemi kurmaları ve yaşatmaları mümkün değildir. Kuşkusuz vakıflar, evrensel bir medeniyet projesinin merkezinde yer alan, erdemli insanların uygulayabileceği, insanî boyutu çok yüksek, çağlar boyu değerinden hiçbir şey kaybetmeyen sivil, demokratik bir oluşumdur. Toplumsal ihtiyaçların sebebi ne olursa olsun vakıfların gayesi, cemiyette mevcut olan bu yoksunluk ve yoksulluğa çare bulmaktır. Bir başka ifade ile vakıflar; tarihî birikimleri talan etme ve tabii zenginlikleri sömürme zihniyetini ve dünyevî çıkar ilişkilerine dayanan medeniyet anlayışlarını elinin tersi ile iten, yaratılış ilkelerine uygun doğal dünya düzenini savunan insanî ve İslâmî bir müessesedir².

1.1. Paylaşmak İnsanî Bir Erdemdir

Tabiatta potansiyel olarak var olan zenginliklerin artırılması ve toplumsal tabakaların her kesiminde yer alan insanların bu servetten yararlanmasının temini şu üç şekilden biriyle gerçekleşmektedir: “Teâvün-i iştirak”, teâvün-i mübadele” ve “teâvün-i ihsan”. Sermaye, akıl ve fizikî noksanlıklar sebebiyle üretim ve ticarî mübadele hareketine katılamayanların pastadan pay almasını sağlayan ve hangi konumda olurlarsa olsunlar onların dışlanmasını önleyen iktisadî sistem, hiç kuşkusuz “teâvün-i ihsan”, iyilik ve güzellikte, diğer bir ifade ile hayırda yardımlaşmadır³.

Malların dağıtımında, yalnız kazanma ve değişim kanunları kâfi değildir. Bunun için, içtimaî yardımlaşmayı sadece “teâvün-i mübadele”ye hasretmek zulmü intaç eder. Çünkü bir cemiyetin bekasına medar olan bir takım unsurlar vardır ki; bunlar bilfiil kesbe muktedir olamasalar bile, mazide ve istikbalde toplumsal faaliyetlere tesirleri inkâr edilemez. Bu gibiler, cemiyetin kazandığı mallarda, velev ki cüz’î olsun bir hak sahibidirler.

² “Evkâfın Medeniyet Boyutu” konusunda geniş bilgi için bkz. (Öztürk, Nazif, 2005: “İslâm ve Türk Kültüründe Vakıflar”, **Vakıflar Dergisi (VD)**, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, S.XXIX, s. 7-20).

³ Elmalılı M. Hamdi, 1330: *İrşâdu'l-Ahlâf fi Ahkâmî'l-Evkâf*, İstanbul, Matbaa-i Ahmet Kâmil. s.184.

Çocuklar, ihtiyarlar, yetimler, bîkesler, zayıflar, umumî hayatın fedakârları olan hastalar, genel himayeye ve korunmaya hak sahibidirler. Diğer taraftan bir millette mağdurların, bîkeslerin, hâsılı âcizler ve zayıfların çokluğu; toplumsal huzursuzlukların artması, maddî ve manevî hastalıkların çoğalması, sosyal bünyenin parçalanması ve toplumun yok olması sonucunu doğurabilir⁴.

İster “teâvün-i ihsan”, ister “vücûh-i birr u hayr” diyelim, kâr amacı gütmeyen üçüncü sektörün en temel ve en eski üyesi vakıflardır. Vakıflar, İslâm ve Türk kültürünün şekillenmesinde en belirleyici role sahip bir kurumdur. Vakıf müessesesini özümsemeden Şark Medeniyeti’nin şifrelerini çözmek ve bu medeniyetin oluşumunu sağlayan müteharrik unsurları kavramak, hatta Doğu insanının dünyaya, hayata ve mala bakışını idrak etmek mümkün değildir.

1.2. Vakfetme Duygusunun Sebep ve Saikleri

İslâm ve Türk kültürünün oluşturduğu yönetim anlayışına göre, devletin görevi, adâleti sağlamak, tebaanın can ve mal emniyetini temin etmek ve insanlara dilediği gibi inanma ve kendini geliştirme fırsatı vermekten ibarettir. Bunların dışında kalan ve bir toplumun gelişmişlik ve refah düzeyini gösteren eğitim, kültür, sağlık ve sosyal hizmet faaliyetlerini gerçekleştirmek görevi, sivil toplum kuruluşlarına bırakılmıştır.

Türk toplum ve devlet hayatının her alanında kendini bu kadar ağırlıklı olarak hissettiren vakıf müessesesini bu derece geniş hizmet ve faaliyet alanlarında başarıya ulaştıran ve insanları birbirleriyle yarış edercesine vakıf kurmaya sevk eden itici güç nedir?

Hangi dinî, siyasî, sosyal ve kültürel sebep ve saikler, hangi felsefî düşünce, hangi hayat telakkisi, hangi dünya görüşü, kendinden önce hiçbir devlete nasip olmamış tarzda Osmanlı Devleti’nde vakıf medeniyetinin doğmasını sağlamıştır?

Ülkeler ve milletlerarası münasebetlerde, siyasî ve sosyal sürtüşmelerin, hatta sıcak çatışmaların sebebi olan; fert bazında “canın yongası” olarak nitelendirilen taşınır ve taşınmaz mallar, ekonomik değer ve haklar, nasıl oluyor da gönül rızası ile şahsî servet olmaktan çıkartılabiliyor ve

⁴ Elmalılı M. Hamdi, *Age*, s. 182-183.

kamunun hizmetine sunulabiliyor? Bu yolla mektep, medrese, tekke ve kütüphane gibi eğitim ve ilim müesseseleri; cami, mescid, namazgâh, kilise ve havra gibi dinî müesseseler; hastahane, eramilthane, imaret ve kabristan gibi sosyal ve beledî müesseseler; yol, su, köprü, çeşme ve sebîl gibi bayındırlık ve kültürel müesseseler; hangi evrensel ve insanî gayretlerin sonucunda meydana getirilmiştir?

Sanırım bu soruların cevabını bulmak, günümüz insanına çok ilginç gelecektir. Ancak sınırlı bir çalışma içinde bu ne kadar mümkündür? Onun takdirini sizlere bırakıyorum Yine de İslâm ve Türk kültürü çerçevesinde, onun dinamiklerini yakalamak üzere, meseleye biraz daha yakından bakmanın yararlı olacağını düşünüyorum.

Vakıf kelimesinin Kur'an'da terim olarak geçmemesine ve hadiste de "sadaka-i cariye"⁵ olarak vasıflandırılmasına karşılık; vakıfların amacını teşkil eden her türlü "birr u hayr" ve "birr u takva"⁶ nasta geniş çapta anlatılmış, insanlar bu iyilik ve güzellikleri işlemeye teşvik edilmiştir. Kur'an'ın bu hükmü, "birr u takva" yönünde bir araya gelin yardımlaşın,

⁵ Ebu Hureyre'nin naklettiği bir hadiste "Ölümünden sonra insanın kendisi için bırakacağı en hayırlı şey üçtür: Ölen için dua edecek iyi bir evlât, mükafatı ölene erişen carî sadaka ve insanların yararlanacağı faydalı bilgi" denilmektedir. Bu hadiste geçen "sadaka-i cariye", hadis ve ahkâm-ı evkâf kitaplarında şöyle izah edilmektedir: Muhyiddin-i Nevevî "çeşme, köprü, hastahane, camii, mektep yaptırmak, ağaç dikmek." (Nevevî 1964: **Rayâzü'z-Salihîn** (Terc. Hasan Hüsnü Erdem), Ankara DİB Yayını, C.III, B. 2, Hadis No: 1412, s.5); Nasîf, Mansur Ali, 1381. "sadakâtü'l-cariye vakıftır" (**et-Tâc, Camiu'l- Usûl fi Ehâdisi'r-Resul**, Mısır, C.II, B.3, s.243, dn.3); Berki, Ali Himmet "...üçüncüsü, vakıf yaparak insanlara ve fukarâyâ menfaatli eser bırakan kişidir ki, halk bu eserlerden istifâde ettikçe o kimsenin ameli münkati' olmayıp halk hayır ve rahmetle yâd ettikçe amel defterine ecir ve sevap yazılır" (Berki, Ali Himmet 1974: **250 Hadis, Tercüme ve İzahı**, Ankara, DİB Yayını, B. 3, s.35); Ömer Hilmi Efendi "...Bu üç şeyden evvelkisi ilâ yevmi'l-kıyâm câri ve bâki olan sadakadır ki, vakıf suretiyle inşa olunan âsâr-ı hayriyedir. Çünkü hayatında bezl-i mal ile âsâr-ı hayriyye inşasına muvaffak olarak vefat eden insanın âsârıyla halk intifa ve istifade ettikçe halk tarafından dâima hayr ve rahmetle yâd edildiğinden bu suretle ol insanın vefatıyla ameli münkati' olmayıp ilâ kıyâmî's-sâa(kıyamet anına kadar) defter-i âmâline mesubât kayd olunur (Ömer Hilmi Efendi, 1307: **İthâfu'l-Ahlâf fi Ahkâmî'l-Evkâf**, İstanbul, Matbaa-i Amire, s.10); Mardin Ebul'ulâ "Risaletpenah Efendimiz Hazretleri, sadaka-i cariye ile vakfı kast buyuruyorlar" (Mardin, Ebul'ulâ, 1338: **Evkâf Notları/Hukuk Medresesi Doktora Sınıfı Talebesine 1337-1338 Seneleri Zarfında Vuku' Bulan Takrirlerinin Zabıtlarıdır**, İstanbul, Daru'l-funun Matbaası; Bilmen, Ömer Nasuhi "sadaka-i cariye vakıf demektir" (Bilmen. Ömer Nasuhi 1967: **Hukuk-i İslâmiye ve Istilahâtı Fıkhiye Kamusu**, İstanbul, Bilmen Yayınevi, C.IV, s.301).

⁶ Kur'ân-ı Kerim (KK) II/177; III/92.

dayanışma gösterin; yoksa “ism” ve “udvân” yönünde değil⁷ tarzında özetlenmiştir.

Kur'an ayetlerine göre hadiste vakıf kurumu daha geniş yer almaktadır. Mescid yapmayı, su akıtmayı, yolda kalmışları gözetmeyi, yolcular için han ve kervansaray yaptırmayı, malından sadaka vermeyi öğütleyen ve bu gibi davranışları öven hadisler pek çoktur. Ayrıca Hz Muhammed(sav) ve ashabının kurduğu vakıflarla ilgili örneklerle hadis ve ahkâm-i evkâf kitaplarında sıkça rastlanmaktadır⁸. Bunların hepsinde, bu davranışın topluma sağladığı yararlar öne çıkarılmakta ve “sadaka-i cariye”ye vurgu yapılmaktadır. Çünkü, sadaka-i cariye içerisine, çevreyi korumak, insanların yanında kuşlar ve hayvanların yararlanacağı ekili ve dikili ziraat alanları meydana getirmek, yoldan gelip-geçen kimselere sıkıntı veren bir taşı kaldırmak, hatta insanlara güler yüzle selam verip merhaba etmek⁹ de dâhil olmaktadır.

İnsanları derinden etkileyen bu dinî kuralların yanında, kültürün diğer parçasını oluşturan örf de de benzer tavsiyeler yer almaktadır. Yusuf Has Hâcib Kutadgu Bilig’de “...sen herkesten iyi ol ve hep iyilik yapmaya çalış”¹⁰ derken; Âşıkpaşazâde, “mal odur ki hayra sarfoluna”¹¹ demektedir.

İnsanları vakıf yapmaya yönelten bu sebep ve saiklerin yanında; İslâm toplumlarında meydana gelen siyasi ve sosyal gelişmeleri, servetin teşhiri ve transferine yönelik psikolojik arzuları, sosyo-ekonomik ihtiyaçları, toplumun ahlâkî, zihnî ve kültürel yapısını, elde edilen servetin müsadere¹² veya miras yoluyla bölünüp parçalanmadan, emin bir şekilde gelecek ku-

⁷ KK, V/2.

⁸ Ebu Bekr Ahmet bin Ömer eş-Şeybani/Hassaf, 1904: **Ahkâmü'l-Evkâf**, Mısır, s.2-17; buradan naklen M. Hamdi, İrşâdü'l-Evkâf...,s. 139-158 ; Öztürk, Nazif,1983:;**Menşe’i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 44-49; Öztürk, Nazif, 1995: **Elmalı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar**, Ankara TDV Yayınları, s.121-132.

⁹ Ez-Zebidî, 1969: **Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecdîd-i Sarîh Tecemesi** (Ter. Kâmil Miras), Ankara, DİB Yayınları, C.5, s.356-359.

¹⁰ Yusuf Has Hâcib, 1985: **Kutadgu Bilig**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, B.3, s.28(236).

¹¹ Âşıkpaşazâde, 1992: **Âşıkpaşaoğlu Tarihi** (Yayına haz. Hüseyin Nihal Atsız) İstanbul, Ötüken Neşriyat, B.1, s. 57.

¹² M. Nuri Paşa, 1327: **Netâyicü'l-Vukuât**, İstanbul, Uhuvvet Matbaası, C. II, s.103-106.

şaklara intikal ettirme düşüncesi¹³, devletin güç ve kudretinin sergilenmesi ve tebaanın nabzının tutulması...ve daha bunlara benzer pek çok faktörü saymak mümkündür.

İslâm ve Türk kültürünün meydana getirdiği medeniyetler ve toplumlar açısından vakfı doğuran sebep ve saikler bu ve benzeri amillerdir. Ancak her zaman insanların dinî gayelerle vakıf tesis ettiğini söylemek, tarihî gerçeklerle örtüşmemektedir. Diğer taraftan bazı kimselerin mallarını müsadereeden korumak gayesi ile vakıf kurdukları iddiaları da tam olarak gerçeği yansıtmamaktadır¹⁴. Fakat bütün bunlara rağmen vakfı doğuran amiller arasında bir sıralamaya gittiğimizde; İslâm ve Türk dünyasının şahsiyet ve kültürünün şekillenmesinde derin izleri bulunan inanç sisteminin; Şark Medeniyeti'ne mensup insanların dünyayı, devleti, makam ve ikbâlî değerlendirme biçiminin; çok çeşitli sebeplerle zayıf düşmüş bireyi, güçlü çevrelere karşı koruma esasına dayanan “halkı yaşat ki devlet yaşasın” felsefesine dayanan yönetim anlayışının başta geldiğini söylemek mümkündür¹⁵.

1.3. Vakıf, Tarafları Eğiten Kültürel Bir Kurumdur

Vakıf Müessesesi; almayı ve vermeyi insanî ve ahlâkî ilkelere bağlayan, hileli, entrikalı ve zecrî tedbirlere başvurmadan, toplumsal mutabakatla huzuru sağlayan bir medeniyet uygulamasının ta kendisidir. Yaşadığımız dünyada bu anlayış terk edildiği için, insanlar kimlik bunalımının ve toplumsal huzursuzluğun girdabında yuvarlanmaktadır. Bugün paylaşma kültürünün yerini, kişisel çıkarları önceleyen eğilimler almıştır. Ülkenin sahip olduğu zenginlikleri; dil, din, ırk ayırımı yapmadan içinde kurulduğu milletle paylaşmayı öngören eski kültürümüz; günümüzde alan, sömüren ve yok eden bir dünya görüşü ile çatışmaktadır. Menfaat ve çıkar ilişkilerine dayalı bu dünya görüşü, paylaşma kültürümüzü ve veren medeniyetimizi ortadan kaldırmaya çalışmaktadır.

¹³ Ülken, Hilmi Ziya, 1971: “Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği”, **VD**, Ankara, VGM Yayınları, S.IX, s. 32.

¹⁴ Köprülü, Fuat, 1942: “Vakıf Müessesesi'nin Hukukî Mahiyeti ve Tarihî Tekâmülü”, **VD**, İstanbul, VGM Yayınları s.29 (1-35).

¹⁵ Öztürk, Nazif, 1999: “Sosyal Siyaset Açısından Osmanlı Dönemi Vakıfları”, **Osmanlı**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, C.5, s.37.

Medeniyetler ve anlayışlar arasındaki bu farklılıklar şu şekilde özetlenebilir. Avrupa Medeniyeti, Yunan ve Roma Medeniyetine dayanır; Şark Medeniyeti ise, Ural-Altay ve İslâm kültüründen beslenir. Yaslandığı kaynaklar, geliştiği coğrafyalar ve hitap ettiği insan kitlesi değişik özellikler ve karakterler taşımaktadır. Pek tabî bu iki medeniyet mensubunun hayat telakkileri, anlayışları, yön ve yöntemleri de değişiktir.

1.4. Vakıf, İslâm ve Türk Dünyasını Kuşatan Bir Medeniyet Hareketidir

Üçüncü bin yıla girdiğimiz günümüzde, bütün dünyada demokratik sivil toplumun yükselen bir değer olarak ortaya çıkmasına paralel olarak; Doğu Medeniyetinin en temel müteharriklerinden olan ve Osmanlı ülkesinin paylaşılmasına ait önyargılı tutumlar doğrultusunda, sistemin ortadan kaldırılmasına yönelik bakış açılarıyla yapılan çalışmaların yetersizliğinin anlaşılması üzerine; günümüze ulaşan kalıntılarıyla gerçekten karşımızda gizemli bir sır gibi duran vakıf müessesesini daha yakından tanıma merakı, ilmî mahfillerde ve kültürel çevrelerde her geçen gün biraz daha artmaktadır.

Vakıf sisteminin yoğun desteği ile olgunlaşan İslâm Medeniyeti, Müslüman toplulukların bünyesinde köklü değişikliklere yol açmıştır. Çok sayıda Müslümanı cami ve medrese çevresinde, şehirlerde toplamış, göz kamaştırıcı kültür ve medeniyet merkezleri kurmalarına vesile olmuştur.

Bugün kadim yerleşim merkezlerimizde şahidi olduğumuz Vakıf Müessesesi ve ona dayanarak ortaya çıkan şehir; İslâm Medeniyetinin Osmanlı yorumundan başka bir şey değildir¹⁶. Hatırlayalım en basit haliyle pazarı-çarşısı, konaklama yerleri (hanı, kervansarayı, bedesteni) mabedi, mektebi, mezarlığı, yolu, suyu olan ve belirli nüfus yoğunluğuna ulaşmış yerleşim merkezlerine şehir denilmektedir. Şehrin en yalın tanımı budur. Peki, şehri meydana getiren fizikî yapıların tarihteki statüsü nedir? Soruyu bir başka şekilde sorduğumuzda, tarihte vakıf olmayan mabet, mektep, çarşı-pazar, şehir suyu, temizliğin simgesi olan hamam, mezarlık vb. fizikî altyapı birimi var mıdır? Sosyolojik olarak bu mesele incelenmeden İslâm Medeniyetinin tesis ettiği kentlerin şehir tarihini yazmak mümkün müdür?

¹⁶ Ökten, Saadettin, 2013: “Vakıf Müessesesi ve Osmanlı Şehri”, **Vakıf Medeniyeti ve Şehir, Sempozyum Kitabı**, Ankara, VGM Yayınları, s.15-22.

Şehirleri yapanlar insanlardır; fakat insanların yetişmesi, gelişmesi ve bir kimlik sahibi olması da yaşadıkları çevre ile doğrudan ilgilidir. Osmanlı değerler sisteminde, kemâl seviyesine yükselen insan tipini yetiştiren üç ana müessese cami, medrese ve tekkedir.

Akarı, hayratı, ana ve yardımcı unsurlarıyla birlikte oluşturulan vakıf külliyele sayesinde Osmanlı şehri ortaya çıkıyor. Sahip olduğu bu ruh sayesinde Osmanlı şehri, her türlü tasarım ve mimarlık unsurlarının yanında, fizikî bir mekân olmanın ötesine geçiyor, kendini var eden insanı yetiştiren bir müessese haline geliyor.

Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde Anadolu’da yaşayan insanların elinde ve gönlünde, hiç şüphesiz dünya ve ahiret hayatını, makam ve mevkii, mal ve mülkü ölçmeye yarayan değişmez, yanılmaz değerler sistemi vardı. Bu değerler sistemi sayesinde coğrafyada göz kamaştırıcı bir uygulama gerçekleştirilebilmiştir. Arzdan semaya uzanan bu değerler sistemine mensup olmayan toplumlar paylaşma kültürüne sahip olabilir mi? Bu anlayışa sahip olamayanlar, sürekliliği, estetiği ve hizmeti bünyesinde barındıran, coğrafyayı vatanlaştıran, vakıf gibi bir müesseseyi kurabilir mi? Hasbelkader bir hevesle kursalar bile onu koruyabilirler ve yaşatabilirler mi?

Modernitenin insanları; yaşamı, rekabeti ve kişisel kazancı esas alan bir anlayışı hayatlarına hâkim kılmışlardır. Vakıf sisteminin insanları ise hizmet üzerine, merhamet üzerine bir medeniyet tasavvuru çizgisinde yürümüştür. Birincisinin ürünü, birçok benzerleri gibi simgesel olarak New York, Paris, Londra; ikincisinin kurduğu şehirler Orta Asya’dan başlayıp Orta Avrupa’ya kadar uzanan Semerkant, Buhara, Bağdat, Şam, Halep, Konya, Bursa, İstanbul, Edirne, Üsküp ve Saray-Bosna’dır.

Vakıf medeniyetinin meydana getirdiği dış mekân ile günümüz mimarî anlayışının şekillendirdiği yapıları mukayese ettiğimizde; vakıf medeniyetinin ortaya koyduğu dış mekânın “insan ölçeğinde, insan odaklı, mütevazi, kamu yararı, karşılıksız, tabiata saygılı ve paylaşımcı” olduğunu; günümüz yapılaşmasının ise “insanı aşan, kapital odaklı, meydan okuyan, özelleşmiş, rant kaygısı peşinde koşan, bencil ve tabiatı zorlayan”¹⁷ bir konum aldığını görürüz.

¹⁷ Kayapınar, Y. Erdal, 2013: “Vakıf Medeniyetinde ve Günümüzde Dış Mekân Oluşumu”, **Vakıf Medeniyeti ve Şehir Sempozyum Kitabı**, Ankara, VGM Yayınları, s.195.

Medinetü'l-fâdılanın nirengi noktalarını oluşturan vakıf külliyyeler, doğudan batıya, kuzeyden güneye uzanan şehirlerdeki konumları itibarıyla asırların ötesinden günümüz insanına göz kırpmaktadır. Dinlerin ve medeniyetlerin buluştuğu mekân olan Şam'daki Emeviyye, Kudüs'deki Mescid-i Aksa ve Kubbetü's-Sahra külliyyeleri, vakıfların himmeti sayesinde bugün ayakta. Semerkant'da Uluğ Bey'in Registan Külliyesi'nden¹⁸ Edirne'deki Selimiye Külliyesi'ne ve oradan Saraybosna'daki Gazi Hüsrev Bey Külliyesi'ne¹⁹ kadar Türk ve İslâm dünyasının her tarafına, taş ve tuğlaya ruh üfleyerek yayılmıştır. Kaşgar'da Yakup Han, Bursa'da Yeşil, İstanbul'da Fatih veya Süleymaniye oluvermiştir²⁰.

1.5. Vakıf Medeniyetinin İz Düşümleri Vakfiyelerle Başlamaktadır

Semavî ve örfî kültürün şekillendirdiği bu medeniyetin içinde yaşayan insan tipinin; dünyaya, mala ve hayata bakışının ipuçlarını, vakfiyelerin girişinde yer alan cümlelerde yakalamak mümkündür. Kuşkusuz vakıfların yönetim ve denetim şartlarını düzenleyen vakfiyelerin dibacelerinde fikrî bakımdan müthiş bir medeniyet tasavvuru yatmaktadır; fakat iş bununla da sınırlı değildir. Fizikî yön ve görsellik açısından da insanı sarsan bir estetik değere sahiptir. Özellikle söz sanatı/edebiyat, hatt, tezhip ve ciltçilik bakımından bünyesinde güzel sanatlar hazinesini saklamaktadır.

Vakfiyelerde müşahade edilen estetik değer, vâkıfın toplum içerisindeki konumu, sahip olduğu medeniyet tasavvuru ve yaşadığı dönemin kültürel hayatı ile doğru orantılıdır. Vakıfların temel prensipleri olan, hukukî statüye ve süreklilik kavramına sahip olma bakımından aralarında bir fark bulunmamakla beraber, güzelin ve güzelliğin doruk noktasına hudut koymak imkansızdır. Özel yeteneklerle yaratılmış ibda sahibi kültür ve sanat adamlarının, ilmî kudreti ve söz söyleme gücüne göre vakfiyelerin estetik değeri, arzdan semaya kadar yükselen geniş bir sahada cevelan etmektedir. Büyütüp beslenen küheylanın koşu gücü, üzerindeki süvarinin biniş yeteneği, göğsünde taşıdığı yüreğin sevda yükünün ağırlığı, meftunu olduğu

¹⁸ Yavuz, Yıldırım, 1993: "Semerkand-Registan Külliyesi ve Onarımı", **X. Vakıf Haftası Kitabı**, Ankara, VGM Yayını, s.85-100.

¹⁹ Mehmet İbrahim, 1993: "Gazi Hüsrev Bey Külliyesi ve Bosna Hersek'teki Son Durum", **X. Vakıf Haftası Kitabı**, Ankara, VGM Yayınları, s.181-206.

²⁰ Yediyıldız, Bahaeddin, 1999: "Osmanlılar Döneminde Türk Vakıfları Ya da Türk Hayrât Sistemi", **Osmanlı**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, C.5, s.25.

“aşk-ı ilâhî”nin hararetiyle cürufundan arındırılıp altın safiyetinde kelimelerle yazılan cümlelere bir sınır çizmek, gerçekten mümkün değildir.

“Yazmak, çizmek, kazımak; alâmet koymak” anlamlarındaki Arapça hatt mastarından türeyen ve “yazı, çizgi, çizgi, yol” gibi manalara gelen hatt kelimesi, terim olarak Arap harflerini kullanarak İslâm medeniyetinde müstakil ve olağan üstü bir mevki kazanan güzel yazı sanatı (hüsn-i hatt) anlamında kullanılmaktadır.

Kaynaklarda genellikle “cismanî aletlerle meydana getirilen ruhanî bir hendesedir” şeklinde tarif edilen hatt sanatı, bu tarife uygun bir estetik anlayış çerçevesinde yüzyıllar boyunca gelişerek varlığını sürdürmüştür.

Kadir-kıymet bilir, güzellik aşığı milletimiz “elin dili” veya “el hüneri” denilen hatt sanatının paha biçilmez en nefis eserlerini yazmışlar, yazdırmışlar, yazılanları imkânlar ölçüsünde büyük bir dikkat ve itina ile korumuşlardır. Araplarla aynı harfleri kullandıkları halde ecdadımız zamanla millî zevk ve ihtiyaçlarına göre daha başka yazı çeşitlerini de ortaya çıkarmışlar; meselâ “dîvânî” ve “rik’a” yazılarını Türk hattatlar icat etmişlerdir. “Sülüs” ve “nesih” yazıya en mükemmel şeklini veren de Osmanlı hattatları olmuştur²¹.

Vakfiye yazımlarında genelde sülüs ve celî sülüs hattı kullanılmıştır. Vakfiyelerde hukukî açıdan sadece vakfın sıhhatini gösteren, kadının adı ve mührü ile dönemin önde gelen şahıslarından oluşan “şühûdü’l-hal” listesinin yanında hattat, müzehhep ve mücellit gibi sanatkârların isimlerine yer verilmemesi sebebiyle ne yazık ki, vakfiyelere yüksek ve ulvî estetik değer katan kültür ve sanat adamlarının kim veya kimler olduğunu bugün için bilemiyoruz. Fakat sarayda ve konaklarda himaye gören dönemin en ünlü sanatkârları olduklarında hiç şüphe yoktur. Sanatkârının bilinmiyor olması; hatt, tezhip ve ciltçiliğin en güzel örneklerinin orijinal vakfiyelerde yer aldığı gerçeğini değiştirmemektedir²².

Çağlar boyunca sanat ve saltanat birbirlerini tamamlayan iki kelime olarak kullanılmıştır. Saltanat sahipleri kendi adlarını yaşatacak ve hü-

²¹ Derman, M. Uğur, 1997: “Hatt”, **TDV. İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, TDV Yayınları, C. 16, s. 427-437.

²² Öztürk, Nazif, 2015: “Vakfiyelerde Estetik Değerler”, **Vakıf ve Toplum**, Mayıs, Ankara, Diyanet-Sen Yayınları, S. 3, s.6-25.

kümranlıklarını gelecek nesillere aktaracak sanatkârlara ihtiyaç duyarken; sanatkârlar da sanatlarını icra edebilecekleri, maharetlerini gösterip takdir edilecekleri bir ortam arayışı içinde devlet ricaline yaklaşmışlardır²³.

Bir mecmua veya kitabın yapraklarını dağılmadan ve sırası bozulmadan bir arada tutabilmek için yapılan koruyucu kapağa cilt denilmektedir. Arapça “deri” anlamına gelen bu ismin, genellikle ciltlerin bu işe en uygun malzeme olan deriden yapılmış olmaları sebebiyle verildiği anlaşılmaktadır. Ciltçilik ise, İslâm kitap sanatlarının altın çağını yaşadığı Osmanlı döneminde, bu sanat ve meslek grubunun bağlı olduğu iş koluna verilen isimdir.

Her estetik değer gibi ciltçilik de o kadar etkileyici bir sanattır ki, Muhammed Esed (1900- 1993) “Mekke’ye Giden Yol” adlı kitabında, Medine’de bulunduğu dönemde Şeyhülislâm Arif Hikmet (1786-1859) Kütüphanesi’nde bulunan bir yazma Osmanlı eserini tetkik ederken; kitabın cildine bakarak, “kültür ve sanatta bu kadar yüksek bir medeniyet seviyesini yakalayan bu milletin, nasıl olup ta yıkıldığına şaşıyorum” demekten kendini alamamıştır. Bir yabancıya bu cümleyi kurduran cilt sanatımızın, Batı hayranlığı aşkına feda edilişi, ne kadar da yürek yakan bir sonuçtur²⁴.

Verdiğimiz bu kısa bilgiler, başta padişah, sultan ve paşalar tarafından tesis edilen vakıfların vakfiyelerinin, İslâmî ilimlere vâkıf, kültür ve sanatta mahir ibda sahibi edip insanlar tarafından kaleme alındığını, dönemin önde gelen hattatları marifetiyle tebyiz edildiğini, ünlü müzehheplerce tezhiplendiğini ve devletin ulaştığı medeniyet seviyesine delil gösterilecek derecede bir sanat şaheseri olarak mücellitler tarafından ciltlendiğini ortaya koymaktadır. Vakfiyelerin dibacelerinde yer alan cümleler karşısında, gerçekten insan kendisini manevî bir atmosferde hissediyor. Vakfiyeler aracılığı ile yüreklerimize sekine damlalarını akıtan rahmet bulutları arasından inerek, şimdi de bize bu duyguları yaşatan yurt dışında kalan vakıf müesseselerinin korunması için alınan/alınmak istenilen tedbirlere bakalım.

²³ Kazan, Hilâl, 2010: **XVI. Asırda Sarayın Sanatı Himayesi**, İstanbul, İRCİCA Yayınları, s. 275.

²⁴ Öztürk, Nazif, “Vakfiyelerde Estetik Değerler”, **Agm**, s.24.

2. Millî Sınırlar Dışında Kalan Vakıfların Muhafazası İçin Alınan Tedbirler

93 Harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus Savaşı sonunda 31 Ocak 1878’de Ayastefanos/Yeşilköy Antlaşması imzalanmıştı. Bu antlaşmaya göre Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsızlığa kavuşuyor, Büyük Bulgaristan kuruluyor; Kars, Batum, Ardahan ve Besarabya Ruslara bırakılıyordu. Ayrıca Osmanlı Devleti 145 milyon altın savaş tazminatı ödemeye mahkûm edilmişti.

Rusya’nın Ege Denizi üzerinden sıcak sulara/Ak Deniz’e inmesini kendi çıkarlarına uygun bulmayan batılı devletler, İngiltere başta olmak üzere harekete geçtiler ve Berlin Kongresini topladılar. Bu Kongre sonunda Berlin Antlaşması imzalandı.

Berlin Antlaşması ile Büyük Bulgaristan prensliği, Bulgar prensliği haline getirildi, Hristiyan bir vali tarafından idare edilmek üzere Osmanlı Devleti’ne bağlandı. Doğubayazıt Türklere geri verildi. Bulgaristan’ın Ege Denizi ile irtibatı kesildi. 145 milyon altın olan harp tazminatı 55 milyon altına düşürülerek, yıllık 350 bin altın taksitlerle ödenmesi kararlaştırıldı²⁵.

2.1. II. Abdülhamid Döneminde Alınan Tedbirler

Berlin Muahedesinin 30. Maddesine dayanılarak, Osmanlı sınırları dışında kalan vakıfların ve bu coğrafyalarda yaşayan dindaş ve soydaşların kimliklerini unutmadan hayatîyetlerini devam ettirmelerine yönelik II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde bir dizi tedbirler alınmıştır.

Hazırlanan talimatların ve teşekkül ettirilen komisyonların dayanağını teşkil eden Berlin Muahedesinin 30. Maddesi aynen şöyledir:

“İslâm vesairenden Karadağ’a ilhak olunan arazi dahilinde emlâki bulunup da emaret haricinde temekkün etmek isteyenler emlâkini iltizama vererek veya diğerleri marifetiyle idare ettirerek muhafaza edebileceklerdir. Kimsenin emlâki, nizamen “menfaat-ı umumiye” zımında olmadıkça ve bahası evvelce tediye edilmedikçe alınmayacaktır. Osmanlı ve Karadağlı azalardan mürekkep bir komisyon “emlâki mirîye ve mevkufe”nin

²⁵ Karal, Enver Ziya, 1988: **Osmanlı Tarihi**, Ankara, TTK Yayınları, C.VIII, s. 64-80; Öztuna, Yılmaz, 1986: **Osmanlı Devleti Tarihi**, İstanbul, TC. Kültür Bakanlığı Yayınları, C.I, s. 570-573.

Bâb-ı âli hesabına olarak “suret-i ferağ” ve istimlâkine dair işleri ve anlarda “efrâd-ı ahâlinin ilişiği bulunur ise bu misüllü mes’eleleri üç sene zarfında tesviye eyleyeceklerdir”²⁶.

İlk bakışta, sadece Karadağ’da kalan vakıf ve mirî malvarlığı hakkındaki düzenlenmiş gibi görülen bu madde, zaman içerisinde Balkanlarda terk etmek zorunda kaldığımız diğer bölge halkları ve oralarda kalan Müslüman malları hakkında da uygulanmıştır²⁷.

Berlin Antlaşması’nda yer alan hükümlere dayanılarak, kaybedilen topraklar üzerinde bulunan Müslümanlara ait Vakıflar ve Mirî Hazine’ye ait malvarlıklarının Bâb-ı âli hesabına ferağ ve istimali ile ilgili işlemleri yürütmek üzere komisyonlar kurulmuş, tespit edilen bölgelere İstanbul’dan elemanlar gönderilmiştir. Bunların hepsinden daha önemlisi, bu komisyonların çalışma esaslarını düzenleyen talimatlar hazırlanmıştır. Yunanistan, Romanya, Sırbistan, Bulgaristan ve Karadağ’da kalan Müslüman ahâlinin kendi kültür ve inançlarını kaybetmeden, hayatiyetlerini devam ettirmelerini temin amacıyla Şeyhülslâmlık makamı tarafından hazırlanan ve Meclis-i Mahsusça kabul edildikten sonra, Padişah fermanı ile yürürlüğe konulan talimatla esaslı düzenlemeler yapılmıştır. 103 maddeden oluşan bu talimat 1 mukaddime, 1 hatime ve 10 bölüm halinde düzenlenmiştir. 7. Bölüm vakıflarla alakalıdır.

Mukaddime, İslâm’ın özünde; “ahlâk-i safiye”nin “siyaset-i mülkiye”den daha zengin ve daha kapsamlı olduğuna dair kesin bir kanaatin bulunduğu ilişkin tespit cümlesiyle başlamaktadır. Devamında Hilâfetin önemi anlatılmaktadır. Burada altı çizilmesi gereken cümle, “Hilâfet-i âliye-i nebeviyye, İslâmî vahdeti simgeleyen bir merkezdir”, cümlesidir. Talimatta, Hilâfet makamına bağlı vazifelerde, Şeyhülslâmlık kurumu vekil tayin edilmiştir.

Talimatın birinci bahsi, “İslâm beş esas üzerine bina olunmuştur” hadisi ile başlamaktadır. İkinci bahiste, din hizmetlerinde “silsile-i merâtîp” üzerinde durulmakta; üçüncü bahiste müteferrik esaslar anlatılmaktadır.

²⁶ Erim, Nihat, 1953: **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları)**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fak. Yayınları, C. I, s.403-425.

²⁷ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA) 1301: 932/20.

Dördüncü bahis, Müslümanların birbirleriyle olan hukukunu düzenleyen fetva ile alakalıdır. Hâkimlik sıfatına sahip olan müftüler, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye esaslarına göre hareket edeceklerdir (Md. 43). Şer’î bir meselede tereddüt ettikleri takdirde hükümde acele etmeyip ihtiyata riayet eden evveleminde “ulemâ-i mahalliye” ile istişarede bulunacaklardır (Md.44). Yapılan istişare ve araştırmalara rağmen yine şüphe zail olmaz ise, o takdirde müftüler, “izahât-ı şâmil” bir arîze ile doğrudan doğruya “makam-ı meşihat”a müracaat edeceklerdir (46). Bu bahis medeni haklar ve hukuk sistemi açısından Balkanlarda yaşayan Müslümanların Hilafet merkezine bağlanmasını sağlamaktadır.

Beşinci bahis Cemaat meclislerinin teşekkül tarzını ve çalışma esaslarını/vazifelerini düzenlemektedir. Cemaat meclislerine 25 yaşını ikmal etmiş, tezkiyeleri muhtel ve müşevveş olmayan, emniyet ve itibar kazanmış, mümkün mertebe “muamelât-ı şer’iye” ve kavânine nisbet peyda etmiş kimseler arasından seçilecektir (Md.47). Bu meclislere, evkâf ve eytam müdürleriyle en ziyade alakadar müteveli ve vasiler de intihap olunacaktır (Md.54).

Müftülük memuriyetinin boşalması halinde, mahallinde ehil var ise, cemaat meclisleri, encümen-i dâniş hey’etleriyle birleşerek, ittifak veya ekseriyetle intihap olunan zata menşur istihsalı, eğer mahallinde ehil yok ise, Dersaadet’ten diğer birinin intihap ve tayinleri hususlarında alacakları kararı, o yörenin en yüksek “hükümet-i mülkiye”de bulunan yetkilisinin bir üst yazısı ile “makam-ı meşihat”a göndereceklerdir (Md.55). Boşalan müftülük o mahallin en büyük müftülüğü ise o takdirde bir üst yazıya ihtiyaç olmadan teklif doğrudan meşihata takdim edilecektir (Md.56).

Her şeyden evvel cemaat meclisleri Kur’anî ifadesiyle “emr-i bi’l-ma’ruf ve nehy-i ani’l- münker”²⁸ yapacaklardır. Emr-i bi’l-ma’ruf üç kısımdır. Birincisi hukukullah/Allah’ın hukukuna, ikincisi hukuk-i âdemiye/beşerin hukukuna, üçüncüsü hukuk-i müşterekeye aittir. O beldelerde kesintisiz bir şekilde ezanın okunması, Müslümanların cuma ve bayram namazlarını İslâm’ın şiarına uygun bir şekilde eda etmeleri birinci şikka; mescidler, camiler ve diğer hayrat eserlerin harap ve münhedim olmaları halinde, bu “müessesât-ı hayriye”nin tamiri veya yeni baştan inşalarına

²⁸ KK, CIII/3.

vakıflarında ve millet sandıklarında yeterli nakdin mevcut olmaması durumunda, gereği yapılmak üzere memleketin güç ve servetine teveccüh etmek ikinci şıkka; nesebin korunması, akrabalık münasebetlerinin düzenlenmesi , genç kız ve erkeklerin denkleriyle evlendirilerek aile yapısı ve nikahın muhafazası ve bu hususlarda ailelere yardımcı olunması da üçüncü şıkka girmektedir (Md.58).

Mabedlerin temiz tutulması, ümmet arasında ibadete devamın sağlanması, yetim ve dulların maddî ve manevî yönden korunması yine cemaat meclislerinin önde gelen görevleri arasında sayılmaktadır (Md.59-60).

Ayrıca, her müftülük dairesinde, o yörede yaşayan ne kadar Müslüman kadın ve erkek varsa, sayımları yapılarak defterlere kaydedilecek, doğum, ölüm ve yer değiştirme durumlarında bu defterler güncelleştirilecektir. Böylece nüfus hareketlerinin sürekli yenilendiği bu defterlerin birer suretleri, her sene meclisçe tasdik edildikten sonra, müftü tarafından “makam-ı meşihat”a gönderilecektir (Md.61)²⁹.

Vakıflarla ilgili bölüm, “İdare-i Evkâfa Dair Yedinci Bahis” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde 62’den 70’e kadar 8 ayrı madde yer almaktadır. Bu maddelerde evkâf müdürlerinin cemaat meclislerine bağlı olarak çalışacağı (Md.62), müdürün evkâf gelirlerini muhafaza için bir sandık teşkil edeceği ve işlerin yürütülmesi için müdürlük bünyesinde, memur, tahsildar, katip gibi personelden meydana gelen bir kalem oluşturulacağı (Md.63); evkâf sandığının iki anahtarının bulunacağı, bu anahtarlardan birisinin cemaat meclisinde, diğerinin evkâf müdüründe olacağı ve sandığın müştereken açılacağı (Md.64); cami, mescid ve diğer hayratın bakım, onarım, temizlik, tertip ve düzeni ile buralarda görev yapan personelin denetim ve gözetiminin, hizmetin aksaması halinde bu durumun mesuliyetinin evkâf müdürüne ait olacağı (Md.65) kayıtlıdır.

Ayrıca maddelerin devamında, evkâf müdürlüğünün gelir ve giderlerini göstererek her üç ayda bir ara bilanço, her yılın sonunda da yıllık tahsilat ve masrafı gösteren yıllık bilançoları hazırlayacağı, bu bilançoların cemaat meclislerinin tetkikine sunulmak üzere müftüye teslim edileceği (Md.66) yazılıdır. Müftüler evkâf müdürünün çalışmasına esas olmak üzere, kendi sorumluluk bölgesinde bulunan vakıfları, vakfiyeleri olsun veya olmasın

²⁹ VGMA 1302: 932/258-264.

bir deftere kaydedecektir. Bu defterden ayrı olarak, mürtezikanın vaziyeti, “hademe-i vakfa” verilen maaşlar, hayratın tamiri için yapılan harcamalar, vakıfların tahsilat durumu, gerektiğinde bir vakıftan diğerine verilen borç ve idarî masraflar için de lüzumlu olan diğer defterler yine müftüler tarafından tutulacaktır (Md.67).

Geliri giderini karşılamayan vakıflara diğer vakıfların gelir fazlasından, bu mümkün olmaz ise, “vücûh-ibirr”e sarf edilmek üzere ayrılan paradan destek sağlanacaktır. Bu da yeterli olmadığı takdirde, hayratın idamesi ve hizmetin devamlılığını sağlamak amacıyla “ehâli-i mahalliye”den iane suretiyle yardım toplanacak, cemaat meclisi tarafından müteveli olarak seçilen bir kişi tarafından harcamalar yapılmak suretiyle hizmetin devamlılığı temin edilecektir (Md. 68). Cemaat meclisleri tarafından tasdik edilen yıllık bilançolar, müftülükler tarafından “makam-ı meşihat”a gönderilecektir (Md.69).

Bu bölümün son maddesinde ise, o yörede bulunan vakıf malvarlığı ve hizmetlerinin vakfiyelerde öngörülen esaslar çerçevesinde sürekliliğini ve mamuriyetini sağlamakla görevli olan evkâf müdürlerine, yıllık gelirin %10’u nispetinde, ücret takdirinin cemaat meclislerine ait olduğu (Md.70) yazılıdır³⁰.

Sekizinci bahis “idare-i eytam”³¹, dokuzuncu bahis ise “encümen-i fazilet”in beyanı hakkındadır.

Fazilet encümenleri, her nerede “cemaat-ı islâmiye” mevcut ise, orada bulunan çocukların azlığı veya çokluğuna göre iptidaiye (ilkokul), rüştiye (ortaokul) mektepleri açacaklar (Md.93), ders programlarını hazırlayarak meşihata gönderilmek üzere müftülüklere teslim edeceklerdir (Md.96). Açılacak ilk ve orta dereceli okullara öğretmen yetiştirmek amacıyla bir medrese tesis edeceklerdir (Md.98). Ayrıca encümen tarafından, mektep, medrese, kütüphane ve buralarda bulunan kitapların kataloglarını çıkarta-

³⁰ VGMA 1303: 932/258-264; Düstur II/X 1928: 274-291 (Düstur’daki çevri yazısı yanlışlıklarla maluldür).

³¹ Talimatın 71-92. Maddeleri, ölen Müslüman ailelerin terekelerinin tespiti ve yetim, sagir/küçük, mecnun ve matuhun vasiler eliyle malları ve haklarının korunmasına aittir. Bu hususlar, bu konudaki Osmanlı mevzuatının özetlenmesi tarzında kaleme alındığından, burada üzerinde durulmamıştır.

caklar, bu hizmetlerin yürütülmesi için vakfedilen vakıf gelirlerinin kayıtlarını tutacaklardır (Md.95).

Son ve onuncu bahis, “tevcih-i cihat” yani görevlilerin tayini hakkındadır. Görev verilecek personelin imtihan ve tetkikatı cemaat meclisleri tarafından yapılacaktır (Md. 99). Cemaat meclislerinden veya şubelerinden gelecek mazbataların “tetkikât-ı kuyudiyesi”ni icra etmek üzere, müftü efendi tarafından evkâf müdürüne havale edilecektir (Md.101).

Müftüler; tevcih mazbatasına kendi görüşlerini yazdıktan sonra haptiplik, vaizlik, müderrislik, yalnız Mevlevi dergâhlarına şeyhlik cihetlerine yapılacak tayinlerin tekliflerini, “*izn-i mahsus*” istihsalı için meşihata takdim edecek, diğer cihetleri kendilerine verilen yetkiye dayanarak re’sen icra edecektir (Md.102-103).

Hatimede ise, meselenin ne kadar geniş bir düşünce ile ele alındığını göstermek bakımından şöyle devam denilmektedir: Zamanın değişmesiyle hukukun değişmesi kaçınılmaz olduğundan, örf ve adetler değişir ve cemaat meclisleri de tadilata lüzum görür ise, müftüler tarafından “makam-ı meşihat” a “esbab-ı mucibe”yi havi layihalar takdim edilerek talimatta yapılacak değişiklikler için izin alınacak ve gereği yapılacaktır.

Görülüyor ki, uluslararası antlaşmalara konulan hükümler, Osmanlı Devleti tarafından özel olarak hazırlanan talimatnameler ve alınan tedbirlerle, Mithat Paşa’nın Tuna Valiliği (1864- 1868) döneminde teşkil edilen Müslüman cemaat meclislerine³² aktivite kazandırılmış; Osmanlı egemenliğinin oralardan çekilmesiyle geride kalan soydaş ve dindaşlarımızın dağılıp yok olmalarına mâni olunmak istenmiştir.

Şunu hemen belirtelim ki, her türlü asimilasyon ve soykırım uygulamalarına rağmen bugün Balkanlarda hala soydaşlarımız ve dindaşlarımız, milliyet ve inançlarını muhafaza ederek varlıklarını koruyabiliyorlarsa, bu durumu, Berlin Antlaşması sonucu alınan bu tedbirlere borçludurlar³³.

³² Özgüç, Adil, 1974: **Batı Trakya Türkleri**, İstanbul, Kutluğ Yayınları, s. 156.

³³ Öztürk, Nazif, 1993: “*Osmanlı Devleti’nin Elinden Çıkan Balkanlardaki Vakıfların Muhafazası Konusunda II. Abdulhamid (1876-1909) Döneminde Alınan Tedbirler*”, **X. Vakıf Haftası Kitabı 7-10 Aralık 1992**, Ankara, VGM Yayınları, s.273-286.

3. Kıbrıs Vakıfları Üzerinde Yaşanan Gelişmeler

İngiltere müstemleke yönetimi ve Kıbrıslı Rumların hakimiyet dönemlerinde, antlaşmalarla hukukî güvencelere sahip olmasına rağmen Kıbrıs Adası'nda bulunan vakıflara çok büyük haksızlıklar yapılmıştır. Kural tanımadan ve hatta kendileri tarafından düzenlenen mevzuat hükümlerine dahi uyulmadan hileli ve entrikalı yollara tevessül edilerek, binlerce parselden oluşan vakıf malvarlığı özel ve tüzel kişilerin uhdelerine geçirilmiştir. Halen devam eden algı operasyonlarıyla bu haksızlığa devam edilmektedir. İşin en garip tarafı ise iletişimin bu kadar yaygın ve gerçek bilgiye erişmenin bu kadar kolay olduğu günümüzde, Kuzeyi ve Güneyi ile Kıbrıslılar arasında çarpıtılan ifadelerle servis edilen, vakıflarla ilgili gerçek dışı dezenformasyon haberlere inanan ve sosyal medyada dolaşan mesnetsiz söz ve yazılara itibar eden kesimlerin bulunmasıdır.

Yapılan bu hukuksuzluk ve haksızlıkların, sorulacak sualler ile arşiv belgelerine ve sahih bilgiye dayalı verilecek cevaplarla çürütülmesi ve gerçeklerin ortaya konulması zamanı gelmiştir.

3.1. Sorulması Gereken Sualler ve Verilen Cevaplardan Bazıları

3.1.1. Abdullah Paşa Vakfı

Abdullah Paşa Vakfı, taşınmazların sadece gelirlerinin vakfedildiği a'şarlı bir vakıf mıdır? 1935'de yapılan toplu aşar tazminatı ödemeleri karşılığında Abdullah Paşa Vakfı ortadan kalkmış, Kıbrıs Adası'nda böyle bir vakıf kalmamış mıdır?

Bu soru her bakımdan hatalı ve yanlıştır. En başta Abdullah Paşa Vakfı yalnız öşür geliri vakfedilen malvarlığından ibaret bir vakıf değil, aşarla birlikte gayrimenkullerin mülkiyet ve tasarruf haklarının da vakfedildiği sahih ve lazım bir vakıftır³⁴. Vakfiye hükümlerine göre müteveli

³⁴ İngiliz Başsavcısı C. C. Gerahty'nin, "elimizde Abdullah Paşa Vakfı ile ilgili *Mülkname, Vakfiye, İlam/ hudutname ve Ferman* bulunmaktadır" cümlesi ile başlayan 16.1.1928 tarihli "Özel Öşür Tazminatları" raporu, söylediğimiz hususları doğrulamaktadır. Karpaz Mukataası, Büyük Vezir Abdullah Paşa'nın mutlak mülküdür ve her türlü tasarrufu kendisine aittir. Mağusa'da bulunan ve Ayasofya olarak bilinen mukaddes camiin lehine vakfedilen bu mülkler; Karpaz, İskele, Büyükkonuk, Yedikonuk, Medossi ve Maraş'da bulunmakta ve adı geçen köylerdeki tüm tarlaları, tepeleri, nehirleri, kuyuları bahçeleri, üzüm bağlarını içine almaktadır. Bu malların tamamı Karpaz Sancağı olarak adlandırılmaktadır. Vakfedilen taşınmazların tasarrufu konusunda hiçbir

ve vâkıfın evlâd ve ahfâdı vakfın malvarlığında değil, şayet kalırsa gelir fazlasında hak sahibidir³⁵. Oysa aşar tazminatı ödenirken ahkâmü'l-evkâf prensiplerinin bu temel kuralına uyulmamış, sanki vakıf mallarında hak sahibiymişler gibi vakfın malvarlığı değerinin bir kısmı mütevellî ve ahfada nakit olarak ödenmiştir³⁶. Temelde yanlış olan bu uygulama sırasında, aşar tazminatının %10'u, vakfın Kıbrıs'taki cami, mektep ve çeşmesinin giderlerini karşılamak ve hizmetin devamını sağlamak üzere mütevellî vekili sıfatıyla Abdullah Paşa Vakfı'nın faaliyetlerini yürüten Evkâf İdaresi'ne bırakılmıştır³⁷. Aşar taviz bedeli ödenmesi sırasında Abdullah Paşa Vakfı'nın ortadan kaldırılması hiçbir şekilde gündeme gelmemiş, daha sonra Evkâf Murahhası Sir Münir'in tek imza ile T C. Kıbrıs Konsolosluğuna 1940'da verdiği cevapta ileriye sürülmüştür³⁸. Bu, vakıf mevzuat hükümlerine aykırı hukuken geçersiz bir iddiadır.

3.1.2. İngiltere Tarafından Ödenen 1.500.000 Sterlin

İngiltere tarafından ödenen 1.500.000 sterlin karşılığında, Dr. Fazıl Küçük ve Rauf Denктаş tarafından imzalanan taahhütname sebebiyle Kıbrıs Türk Cemaati ve Vakıflar İdaresi, Kıbrıs Vakıfları ile ilgili bütün haklarından vaz mı geçmişlerdir?

Ödenen 1.500.000 sterlin tazminat İngiliz Sömürge Yönetimi tarafından kullanılan ve vakıf mallarının kullanım karşılığının ödenmesi ve kiraların dondurulması sebebiyle gelir kaybına uğrayan ve bu sebeple bakım ve onarımı yapılamadığı için harap olan eğitim ve dinî hizmet binalarının onarılması; bazı Türk okullarının inşası ve Türk Cemaat Meclisi binasının yapımı için harcanacağı öngörülmektedir. Söz konusu mali yardım gasp edilen vakıf taşınmazlarla ilgili bir tazminat değildir. Kaldı ki 1960 Ant-

devlet varisi (tahta çıkan padişah) ya da vezir, kumandan, defterdar Abdullah Paşa'yı rahatsız etmeyecektir" [Kıbrıs Vakıflar İdaresi Genel Müdürlüğü Arşivi (KVGMA), Başsavcı C. C. Gerahty 16.1.1928, *İngiliz Sömürge Dönemi Dosyaları*, Dosya No:174, Gömlek No: 3977, Eski No:28/1926, s. 15-22]. 34

³⁵ Sadr-ı Esbak Abdullah Paşa bin Hasan Paşa *Vakfiyesi Zeyli* 1 (1162/1748)", *VGMA, Defter No: 1605*, s. 10 –23; Ö.Hilmi, Efendi, 1307: **Age**, s.134, mesele, 263.

³⁶ KVGMA, 15.1.1936, İncelenen İşlem Dosyaları, Dosya No: 112-88, s.124-141.

³⁷ KVGMA, 15.1.1938, İngiliz Sömürge Dönemi Dosyaları, Dosya No:174, Gömlek No: 3977, Eski No:28/1926, s. 84-91.

³⁸ KVGMA, 28.2.1940, İngiliz Sömürge Dönemi Dosyaları, Dosya No:362, Gömlek No: 7426, Eski No:124/1931, s. 146.

laşmaları müzakere sürecinde Londra'daki Kıbrıs ile ilgili Ortak Komiteye sunulan 13.1.1960 tarihli raporda, Kıbrıs Türklerinin gasp edilen vakıf taşınmaz mallarla ilgili haklarını arayacakları ve bu amaçla mahkemelere başvuracakları hususları yer almaktadır³⁹. Nitekim Mal Dönüşüm Yasası ile "icareteynli" vakıfların "mülk", "arazi-i mevkufe tahsisatın" "mirî" sayılması karşılığında zemin kirası olarak ödenmesi kararlaştırılan 2230 sterlinin 1944-1959 seneleri arasında İngiliz Sömürge yönetimi, 1960-1962 tarihlerinde de Kıbrıs Cumhuriyeti tarafından ödenmesi ve Kıbrıs Cumhuriyeti Kuruluş Antlaşması ekinde yer alan "Finans Yönetimi" başlığı altında düzenlenen Ek-E Bölüm II, s.3-b (i) ve (ii) hükmü uyarınca sonsuza kadar ödenecek olması, vakıf haklarından vazgeçilmediğinin bir başka kanıtıdır. Eğer sorudaki iddia doğru olsaydı; yıllık tazminat ödemelerinin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne devredilmemesi ve onun da üç yıl boyunca bu ödemeyi yapmaması gerekirdi. Kıbrıs Cumhuriyeti'ne giden yolda yapılan müzakerelerde karşılıklı mektup teatileri ve müzakere tutanakları ile Anayasa Ek-U'da yer alan listede, hibe edilen paranın harcama kalemleri, söylediğimiz hususu doğrulamaktadır.

Ayrıca Kıbrıs Vakıfları ile karşılıklı yükümlülükler Osmanlı İmparatorluğu ile Britanya Krallığı arasında akdedilen savunma ittifakı, ek konvansiyon ve fermanla düzenlenmiştir. Devletler hukuku açısından Osmanlı Devleti'nin varisi Türkiye Cumhuriyeti'dir. Kıbrıs'la ilgili herhangi bir haktan vazgeçme yetkisi Türkiye Cumhuriyeti veya onun yetkilendireceği kimselere aittir. Türkiye Cumhuriyeti devletinin Dr. Fazıl Küçük ve Rauf Denktaş'a bu konuda bir yetki verdiğine dair arşivlerde hiçbir kayıt ve belge mevcut değildir; çünkü böyle bir yetkilendirme yapılmamıştır⁴⁰.

3.1.3. Vakıf Mallarında Zaman Aşımı/Mürur-ı Zaman

Mürur-ı zaman uygulaması ile Kıbrıs'ta bir takım vakıf malları mu-tasarıfların mülkiyetine geçmiş midir? Tapu kütüklerinde bu sebeple ger-çekleşmiş mülkiyet intikalleri var mıdır?

³⁹ Ulunay, Engin **2019**: (Avukat), "Türkçe-İngilizce Kıbrıs Vakıfları Hakkında Rapor", **Kıbrıs'ta Son Söz...Uluslararası Konferans 21-22 Eylül** Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, s.(403-413), 406.

⁴⁰ Hofstötter, Bernhard,"Cyprus under British Rule: An International Law Analysis of Certain Land Surveys and Land Assignments Between 1878 and 1955", (<http://chineseil.oxfordjournals.org/content/7/1/159.full>, Next Section, s.17).

Müessesât-ı hayriye ve diğer bir ifade ile karşılıksız toplumun hizmetine sunulan vakıf hayrat binalarda zaman aşımı yoktur. Vakıf akar taşınmazlarda mücbir sebep olmaksızın bir kimse itirazsız ve nizasız bir şekilde 36 yıl bir vakıf taşınması kullanırsa zaman aşımı iddiası gündeme gelebilir⁴¹.

İster gayrimenkul ister nukut vakfı olsun vakıfların asl-ı mâl denen esas ana malvarlığında zaman aşımı otuz altı sene; akarât-ı mevkûfenin tasarruf hakkı ve para vakıflarının nema alacaklarında ise on beş sendir⁴². *Tahsisat* kabilinden olan *arazi-i mevkûfenin* tasarrufu ile ilgili davalarda zaman aşımı müddeti, *arazi-i mirîyede* olduğu gibi on senedir. Tahsisat kabilinden vakıfların rakabe denen çıplak mülkiyetine ait davalarda ise, sahih vakıflar gibi yine süre 36 senedir⁴³.

Zaman aşımının gerçekleşmesi için bu sürelerin mazeretsiz ve itirazsız olarak tamamlanmış olması gerekmektedir. *Arazi Kanununda* hukuken geçerli mazeretler sıralanmaktadır. Bu engellerden bir tanesi “zilliyetlik iddiasında bulunan kimsenin cebâbireden / mütegalibînden/ zorba takımından bulunması”dır.

Arazi Kanunu’nda 5. şıkta mücbir sebep olarak belirtilen hususlar Kıbrıs vakıfları için çok önemlidir. Çünkü vakıfların yönetiminden sorumlu olan Vakıflar İdaresi bir devlet dairesi haline getirilmiş, vakıf mallarının kaderi müstemleke valisi tarafından tayin edilen evkâf murahhaslarının inisiyatifine ve valinin tasdikine bırakılmıştır. Ada vakıflarının esas meşrutunlehi/vakıfların hizmet ve faaliyetlerinden yararlanma hakkına sahip olan Müslüman Türk halkı sömürge yönetiminin idaresi altındadır. Vakıf mallarında zaman aşımını durduracak bundan daha büyük ceberutluk olur mu? Demokratik bir yönetim ve anlayışın olmadığı bir dönemde, Sömürge İdaresi’nin yürürlüğe koyduğu hukuk dışı uygulamalara karşı, aynı makam tarafından tayin edilen bir memurun itiraz edebileceğini düşünmek, hele bağımsız yargının olmadığı bir ortamda dava açmalarını beklemek ne kadar gerçekçi bir yaklaşımdır?

Bu şartlar altında dahi 1935’lerden itibaren Türk tarafı, sömürge yönetiminin vakıflarla ilgili uygulamalarına hep itiraz etmiş; belirli aralıklarla

⁴¹ Ömer Hilmi Ef., 1307: *Age*, s 206, mesele 435.

⁴² Ömer Hilmi, *Age*, s. 206-214, Mesele 435,437,438,44.

⁴³ Ömer Hilmi, *Age*, s.214, Mesele 447.

yerleşim yerlerinde yapılan içtimalarda bu konuyu dile getirmiş, konuşmaları tutanağa bağlamış, meydanlarda toplanarak protesto etmiştir. Bu çabaların sonunda Türk İşleri Komisyonu’nun Ara Raporu 1949 hazırlanmış, bu raporda da vakıf konusuna geniş yer verilmiştir. Meseleye bu zaviyeden baktığımızda, Kıbrıs Adası yönetiminin İngiltere’ye bırakıldığı 1878 tarihinden 1974 Barış Harekatı’na kadar vakıf malları hakkında itirazsız ve nizasız hiçbir dönem yaşanmamıştır. Bu sebeple Kıbrıs Adası’nda bulunan vakıf mallarında zaman aşımından bahsetmek mümkün değildir.

Diğer taraftan vakıf taşınmaz malları üzerinde tasarruf hakkını düzenleyen kira mukaveleleri / tapu tasarruf vesikaları, mürûr-i zamanı durduran hususlardır. Ahkâmü’l-Evkâf’ın bu konuyu düzenleyen 442. Meslesinde şöyle denilmektedir:

“Bir kimse bir akarı otuz altı seneden ziyade bir müddet tasarruf ettikten sonra; vakıf mütevellisi, o akâr, mütevellisi olduğum vakfın gelir kaynaklarından (müstagallâtından) olup söz konusu sürede sana icar etmiştim’ diye dava ettiğinde, o kimse de o akâr benim mülkümdür’ diye, mütevellinin davasını inkâr eylese nazar olunur”. “Eğer belirtilen süre içinde vakıf tarafından o kimseye icar olduğu beyne’n-nâs ma’ruf ve meşhur ise (biliniyor ve belgeleniyor ise) mütevellinin davası içtima’ olunur”⁴⁴ ve elbette ona göre hüküm verilir.

Bugün Kıbrıs’ta mülkiyetine sahip olduğu iddia edilen her parselin evveliyatı araştırıldığında iddia sahibinin babasının, dedesinin veya diğer bir akrabasının o taşınmazın kiracısı olduğu tapu kayıtları ve diğer arşiv belgeleri ile ispat edilebilmektedir. Bu bakımdan, Kıbrıs vakıf mallarının zaman aşımı ile iktisabı mümkün değildir.

Ayrıca az önce de bahsedildiği gibi hem geçmişte hem günümüzde karşılıksız olarak kamu hizmetine sunulan vakıf mallarında/müessesât-ı hayriyede zaman aşımı söz konusu değildir⁴⁵.

⁴⁴ Ömer Hilmi, **Age**, s. 211-212, Mesele 442.

⁴⁵ “Menafi-i umuma ait ve meşrut olan müessesât-ı hayriye davalarında mürur-i zaman cari olmaz” (Ömer Hilmi Efendi, 1307: **Age**, s. 215, Mesele 449). “Mimarî ve tarihî değeri olan eserler satılamaz” (13.6.1935 tarrih ve 3027 sayılı RG’de neşredilen **2762 sayılı Vakıflar Kanunu**, Md. 10, son fıkra). “Vakıfların malları üzerinde zilliyetlik yoluyla kazanma hükümleri uygulanmaz” (8.12.2001 tarih ve 24607 sayılı RG’de yayımlanan **4721 sayılı Türk Medeni Kanunu**, III. Bölüm, Vakıflar, Md. 117, 1. Fıkra). “Vakıfların

Vakıfların İdaresi'nin Türk tarafına bırakılmasından sonra Tersafan ve Efendiler çiftliklerinde olduğu gibi, vakıf mallarının zayi olmasına sebep olan uygulamalar yargıya taşınmıştır.

Tersafan Rum Köyü sakinleri Larnaka Kaza Mahkemesinde açtıkları bir dava ile Tersafan Çiftliğinin zaman aşımından iktisabını talep etmişler. Davayı Vakıflar İdaresi Rum yargıçlardan oluşan Larnaka Kaza Mahkemesi huzurunda savunmuştur. Larnaka Kaza Mahkemesi Tersafan Çiftliği'nin bir vakıf taşınmaz mal olduğunu ve ahkâmü'l-evkâf prensiplerine göre vakıf taşınmaz malların elden çıkartılamayacağı ve/veya devredilemeyeceği, vakıfların süreklilik kavramına sahip olduğu ve zaman aşımı sebebiyle iktisap edilemeyeceği nedenlerinden dolayı Evkâf İdaresi lehine hüküm vermiştir. Bunun üzerine Tersafan Rum Köyü sakinleri Kıbrıs Sömürge İdaresi Yüksek Mahkemesi'ne bir istinaf dosyalamışlar; fakat istinafları Yüksek Mahkeme tarafından reddedilmiştir⁴⁶. 1963 olayları ve 1974 Barış Harekâtı sonrasında bu yer Güneyde kaldığı için kesinleşmiş mahkeme kararına rağmen çiftliğin tapuları vakıf adına alınamamıştır. Efendiler/Efendrika Çiftliği Kıbrıs Cumhuriyeti'nin karışık dönemlerinde, Türklerin devlet dairesinden kovulması eylemlerine paralel olarak esastan değil, usulden reddedilmiştir. Fakat Vakıflar İdaresi tarihin her döneminde itiraz etmiş⁴⁷ ve 1974 sonrasında da red kararı yok sayılarak tapu kayıtları düzeltilmiştir.

Diğer taraftan ceberut ve müteşerrî bir kimse tarafından ekilip-biçilen yerlere karşı itiraz edilememiş olmasını yasa mücbir sebep olarak saymaktadır. Müstemleke İdaresinin, baskıcı ve zorba yönetiminden daha büyük mücbir sebep olabilir mi?

Bu hususlar göz önüne alındığında, Kıbrıs Adası'nda bulunan vakıf malları için süre aşımı iddiası ile hak kaybından bahsetmek mümkün değildir.

Kıbrıs Vakıflar İdaresi haksız olarak ellerinden alınan vakıf mallarının kendi vakıflarına iadesini talep etmektedir. Günümüzde hem Türkiye'de

hayrat taşınmazları haczedilemez, rehnedilemez, bu taşınmazlarda mülkiyet ve irtifak hakkı için kazandırıcı zaman aşımı işlemez" (27.2.2008 tarih ve 26800 sayılı RG'de yayımlanan **5737 sayılı Vakıflar Kanunu**, Md. 15, 1. Fıkra).

⁴⁶ *Minas Sylvestrou and Others v. The High Council of Evkaf*, CLR 1959-1960, Vol 24, page 153.

⁴⁷ KVGMA, **Efendrika Çiftliği**, 7 Temmuz 1957, M 1/85a.

hem de Balkanlarda vakıf malların iadesi konusunda güçlü bir eğilim ortaya çıkmıştır. Türkiye son düzenlemelerde azınlıkların vakıf mallarını iade etmiştir. Bazı Balkan ülkelerinde de bu tür uygulamalara başlanmıştır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi haklı olarak ve İslam ülkelerinde asırlarca süren tatbikat doğrultusunda vakıfları özel hukuk tüzel kişileri olarak kabul etmekte, belgeler ibraz edildiğinde haksız yere her ne sebeple olursa olsun elden çıkan vakıf mallarının vakfına iadesine karar vermektedir.

4. Kıbrıs'ta Geçerli Vakıf Hukuku ve Çözüm Önerisi

Kıbrıs'ta geçerli vakıf hukuku hangi düzenlemelerden oluşmaktadır? Mal Dönüşüm Yasası (Vakf Idjaretein and Arazi-i Mevcoufe Takhsisat 1944/225) ve Tüzüğü (1944/14); başta Kapalı Maraş olmak üzere Kıbrıs Vakıfları ile ilgili nasıl bir sonuç doğurmuştur?

Kıbrıs Vakıflarıyla ilgili geçerli hukukî düzenlemeler, “Kıbrıs'ta Son Söz...” ana temasıyla 21-22 Eylül 2019 tarihleri arasında düzenlenen uluslararası konferansta “Kıbrıs'taki Vakıfların Hukukî Statüsü ve Kapalı Maraş Açılımı” başlığı altında anlatılmıştır⁴⁸.

Bu yazıda Mal Dönüşüm Yasası ve Tüzük hükümleri çerçevesinde başta Kapalı Maraş açılımı olmak üzere Kıbrıs Vakıflarıyla ilgili arşiv belgelerine ve bilimsel kriterlere dayalı bir şekilde analizler yapılacak ve ulaşılan sonuç ortaya konulacaktır.

4/1. İslâm Hukuku ve Osmanlı Tatbikatındaki Evkâf Hükümleri

4 Haziran 1878 tarihli Savunma Antlaşması ve 1 Temmuz 1878 Ek konvansiyon hükümleri ile Ada idaresinin geçici olarak Britanya Krallığına kiralanması ve teslimine ilişkin, 30 Temmuz 1878 tarihli Ferman birlikte değerlendirildiğinde, Kıbrıs Adası'nda bulunan vakıfların «ahkâmü'l-evkâf prensiplerine göre yönetileceği» açıkça görülmektedir.

⁴⁸ Öztürk, Nazif, 2020: “Kıbrıs'taki Vakıfların Hukukî Statüsü ve Kapalı Maraş Açılımı”, **Kıbrıs'ta Son Söz Uluslararası Konferans 21-22 Eylül 2019**, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayını, s.351-386.

Kıbrıs Cumhuriyeti⁴⁹ ve KKTC⁵⁰ anayasalarında da bu ilkeler aynen korunmuştur.

Bir başka ifade ile Kıbrıs Adası'nda, İslâm Hukuku esaslarına göre tetvin edilen müstakil “ahkâmü'l-evkâf” kitapları ve Batı hukuk tekniğine uygun olarak hazırlanıp yürürlüğe konulan Nizamnamelerden meydana gelen mevzuat hükümlerinden oluşan “ahkâm-ı evkâf prensipleri” dün de bugün de yürürlüktedir.

Ancak Kıbrıs Adası'nda, vakıfların yönetim ilkeleri sadece Ömer Hilmi Efendi'nin «İthâfü'l-Ahlâf fî Ahkâmi'l-Evkâf» kitabı⁵¹ hükümlerinden ibaretmiş gibi bir anlayış mevcuttur, bu algı doğru değildir.

«Ahkâmü'l-evkâf» adlı eser sadece «İthâfü'l-Ahlâf fî Ahkâmi'l-Evkâf» kitabından ibaret olmadığı gibi⁵², yürürlükte başka mevzuat hükümleri de bulunmaktadır.

Osmanlı döneminde kaleme alınan “ahkâmü'l-evkâf” kitaplarının yanında taşrada bulunan vakıfların yönetim esaslarını düzenleyen mevzuatın başında; “Taşralarda kâin bi'l-cümle evkâf-ı şerifenin cihât-ı idaresiyle evkâf müdürlerinin harekât ve icraati hakkında yedlerinde/ellerinde bulunan ‘atik/eski lâyihanın ba’de izin/bundan sonra hükmü cârî/geçerli olmamak üzere bu kerre dokuz fasıl ve elli altı bendi şâmil kaleme alınan nizamname lâyihasıdır”; ser levhasıyla 19 Cemâziye'l-âhir 1280/1 Aralık

⁴⁹ 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası, md. 110(2) (Altan, Mustafa Haşim, 1986: Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi (1571-1974), Kıbrıs, Kıbrıs Vakıflar İdaresi. C.2, s. 1176).

⁵⁰ 1985 Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Anayasası, md. 42 (Vakıf Mallarla İlgili Kamulaştırma, El Koyma ve Sınırlandırma), 131 (Vakıflar Örgütü ve Din İşleri Dairesi).

⁵¹ Ömer Hilmi Ef., 1307: **Age**'in tamamı.

⁵² Bu kitaplardan bazıları şunlardır: Hassaf (Ebu Bekir Ahmet bin Ömer eş-Şeybani), 1904: **Ahkâmü'l-Evkâf**, Mısır, B.2; Hilâl bin Yahya, 1355: **Vakfü'l-Hilâl**, Haydarabat; Hüseyin Hüsnü, 1311: **Ahkâm-ı Evkâf** (Taşbasma), Ankara Milli Kütüphane 1972A324; Elmalılı M.Hamdi (Yazır), 1330: **İrşâdü'l-Ahlâf fî Ahkâmi'l-Evkâf**, İstanbul; Öztürk, Nazif, 1995: **Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar**, Ankara, TDV Yayınları; Ali Haydar Ef. 1330: **Tertibü's-Sunûf fî Ahkâmi'l-Vukûf**, Dersaadet (İstanbul), Şirket-i Mürettebiye Matbaası; Mardin, Ebülûlâ, **Evkâf Notları** (Hukuk Medresesi Doktora Sınıfı Talebelerine 1337-1338 Seneleri Zarfında Vuku' Bulan Takrirlerin Zabıtlarıdır, Taşbasma.

1863 tarihinde yürürlüğe konulan “Evkâf Nizamnamesi” gelmektedir⁵³. Bu Nizamname 17.07.1936 tarihine kadar Türkiye’de de yürürlükte kalmıştır.

4.2. 1944/225 Taşınmaz Mal (İcareteynli Vakıfların Mülke, Arazi-i Mevkufe Tahsisatın Mîrîye dönüşümü) Kanunu ve 1944/14 Taşınmaz Mal Kanunu Tüzüğü

Chapter 225 Taşınmaz Mal (İcareteynli Vakıfların Mülke Arazi-i Mevkufe Tahsisatın Mirî’ye Dönüşümü) Kanunu ve bu kanunun uygulama şeklini gösteren 1944/14 sayılı Tüzük; resmi evrak niteliğindeki herhangi bir belgede “icareteyn” kelimesi görülürse bunun “mülk”, “arazi- i mevkufe tahsisatın” ise “mirî” okunmasını hükme bağlamıştır. Burada söz konusu olan “arazi-i mevkufe”⁵⁴, rakabesi/mülkiyeti mirîye ait ve sadece geliri vakfedilen taşınmazlardır. Kanun, yürürlük tarihinden itibaren, başka statüdeki vakıfların icareteyne veya tahsisat kabilinden vakfa çevrilmesini ise yasaklamaktadır.

Ahkâmü’l-Evkâf hükümlerine göre, “icareteynli akarât-ı mevkufenin rakabesi ve zatı/mülkiyeti vakfı tarafına ve hakk-ı tasarrufu bi’l-icareteyn müstecirine aittir. Akarât-ı mezkureye bi’l-icareteyn mutasarrıf olan kimse hayatta oldukça ol akârın mutasarrıfı olur”⁵⁵. “Bi’l-icareteyn ile bir vakıf akara mutasarrıf olan kimse ol akarın menfaatine maliktir, yoksa rakabesine/mülkiyetine malik değildir”⁵⁶.

Vakıf mevzuatındaki bu açık hükümlere rağmen, Kıbrıs’taki uygulamaya bakıldığında, icareteyne dönüştürmenin usulüne uygun olarak ya-

⁵³ 19 Cemâziye’l-evvel 1280/1 Aralık 1863 tarihli “*Taşra Vakıflarının İdaresi ve Evkâf Müdürlerinin Harekât ve İcraatı Hakkında Nizamname*” (Düstur I/II,1289: s.146-169).

⁵⁴ “Arazi-i mevkufe iki kısımdır. Kısım-ı evvel evkâf-ı sahihaden olan arazi-i mevkufedir. Kısım-ı sâni evkâf-ı gayri sahihaden yani tahsisat kabilinden olan arazi-i mevkufedir” (Ömer Hilmi Ef, 1307: s.53-54, mesele 124). “Arazi-i emiriyeden iken bervechi muharrer tahsisat kabilinden olarak vakf-ı gayri sahih ile vakfedilmiş olan yerler üç kısımdır”. Bunlardan birincisi yalnız a’şar ve rüsumu/gelirleri vakfedilen yerler, ikincisi hukuk-i tasarrufiyesi vakfedilen yerler, üçüncüsü ise hem hukuk-i tasarrufiyesi ve hem a’şar ve rüsumatı vakfedilen yerlerdir. Bu tür vakıflardan birincisi Arazi Kanunu hükümlerine, ikincisi ve üçüncüsü ise Ahkâm-ı Evkâf Prensiplerine tâbidir (**Kanunname-i Arâzi**, Desaadet 1258, Md. 4; Ömer Hilmi Ef., 1307: s.55-60, mesele 132- 138). Kapalı Maraş’ta “Arazi-i mevkufe tahsisat” kabilinden vakıf bulunmamaktadır.

⁵⁵ Ömer Hilmi Ef., 1307: s.88, mesele 188.

⁵⁶ Ömer Hilmi Ef.,1307: s.134, mesele 263.

pılmadığı, vakfın değil mutasarrıfların menfaatleri gözetilerek icareteyne çevrildiği, özellikle 1928 Fermanı'ndaki hükümlerin keyfi uygulanmasıyla icareteyn statüsünün suistimal edildiği görülmektedir.

Diğer taraftan Taşınmaz Mal (Vakıf İcareteyn ve Arazi-i Mevkufe Tahsisat Dönüşümü) *Kanunu*'nun uygulama şeklini gösteren Tüzük'ün 5. Maddesinin ikinci fıkrasında; “icareteynli” vakıfların “mülke”, “arazi-i mevkufe tahsisat” statüsündeki evkâfın “mirîye” çevrilmesine karşılık, vakıfların kayıplarını tazmin etmek üzere ödenmesi kararlaştırılan yıllık 2230 Kıbrıs Lirası/ Sterlin, 1944 yılında 8 aylık kiste'l-yevm olarak 1486.13.3 Sterlin, 1945 yılından 1960 yılına kadar 2150 Kıbrıs Lirası "arazi-i mevkufe tahsisat" ve "icareteynli" vakıflar, 80 Kıbrıs Lirası da Celaliye vakıfları için olmak üzere İngiliz Sömürge İdaresi tarafından her yılın 1 Ocak tarihinde muntazaman tediye edilmiştir. Kıbrıs Cumhuriyeti Kuruluş Antlaşması'nın, İngiltere Sömürge İdaresi'nin mal ve yükümlülüklerinin yeni kurulan Kıbrıs Cumhuriyetine intikal ettiğine ilişkin hükmü (Ek-E, Bölüm II, Madde 3-b (i) (ii)) uyarınca söz konusu tazminatı ödeme yükümlülüğü Kıbrıs Cumhuriyetine intikal etmiştir. Kıbrıs Cumhuriyeti aynı tazminatı 1960, 1961 ve 1962 yıllarında Evkâf İdaresi'ne ödemiştir. 1963 olaylarının başlamasıyla birlikte Evkâf İdaresi'ne yapılan bu ödeme kesilmiş ve bugüne kadar da bir daha ödenmemiştir.

5. Kapalı Maraş Toprağı Vakıf Malıdır

Kapalı Maraş toprağı Lala Mustafa Paşa, Abdullah Paşa ve Bilal Ağa vakıflarına aittir ve bu konuda bütün taraflar hemfikirdir. Çözümlemesi gereken husus, bu taşınmazların daha sonra ne şekilde üçüncü şahısların tasarrufuna geçtiği ve esas malikler ile mutasarrıfların haklarını gözeterek Kapalı Maraş'ın nasıl hizmete açılacağı meselesidir?

Kıbrıs Fâtîhi Lala Mustafa Paşa, Kapalı Maraş'ın da içinde yar aldığı bu bölgenin önemli bir kısmını satın almış ve bunları, Kıbrıs'ta tesis ettiği müessesât-i hayriyeye gelir kaynağı olarak vakfetmiştir⁵⁷. Diğer bir Osmanlı Sadrazamı Abdullah Paşa da geri kalan önemli bir bölümünü temlik-

⁵⁷ VGMA, “Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi”, Haremeyn Vakfiyeleri, No: 746, sıra: 70, s. 163 – 185. Vakfiyenin tarihi 1579 olmakla birlikte, vakfın çok daha önce kurulduğu bilinmektedir. Çünkü Lala Mustafa Paşa Vakfı'ndan bahseden 1574 tarihli bir *Ferman* mevcuttur (KVGMA, *Kıbrıs Şeriye Sicil Defteri*, No: 001A, s. 204).

name ile mülk edindikten sonra vakıflaştırarak Lala'dan yüz altmış dokuz yıl sonra, 1748 yılında, Kıbrıs'ta kurduğu hayratına gelir kaynağı olarak tahsis etmiştir⁵⁸. Geriye kalan kısımlar ise 1818 yılında Kıbrıs Muhassılı Seyyid Mehmed Emin Efendi'nin maiyetinde çalışan Kemahlı Hacı Bilal Ağa tarafından vakıflaştırılmıştır.

Tapu Tescil Genel Direktörü G.Smith, teamül ve gelenek/uygulama kavramlarının arkasına saklanarak; zeminin mülkiyetinin vakıfta kalması, her türlü harçların vakıf yönetimi tarafından alınması kaydıyla vakıf taşınmazlar üzerine inşa edilecek bina, dikilecek ağaç, açılacak kuyu vb. muhtesatın bağış olarak yapanın mülkiyetine kaydedilmesi ve vakıflara öşür değeri kadar icare-i zemin kirası ödenmesi uygulamasının sürdürülmesini önermektedir.

Vakıf arsa ve araziler üzerine inşa edilen binaların kayıtları için, bu fiilî durumu gerçekleştirenler tarafından Tapu Dairesine başvurular yapılmıştır. Arazi “mevkuf arazi”; bina da “mülk” olarak tavsif edilmiştir. Bu durumda, evkâfa icare-i zemin kirası ödenmesi kararlaştırılmıştır. Başlangıçta dönüm başına zemin kirası 14 cp olarak belirlenmiş ise de 6 cp'ye düşürülmüştür⁵⁹.

Kıbrıs Adası yönetiminin geçici olarak İngiltere'ye bırakıldığı 1878 tarihinden önce, Osmanlı Dönemi'nde vakıf araziler üzerine inşa edilen 59 evin, zemini ile birlikte muhtesatın mülkiyeti, alakalı vakfın üzerine kaydedilmiştir. Vakıf taşınmazlar için icare-i müeccele namıyla yıldan yıla ödenecek belli miktarda zemin *kirası* takdiri yapılmıştır. Tespit edilen icare-i müecceleli ödemeleri kaydıyla zemin ve üzerindeki binanın tasarruf hakkı ilgili şahıslara bırakılmıştır.

Vakıf malları üzerine kaçak olarak yapılan bina sayısı 1900'lerin başında 648 iken, daha sonraki dönemlerde bu sayı hızla artmıştır. Kapalı Maraş'taki tapu kayıtları üzerinde yapılan çalışmalar sonunda elde edilen verilere göre, 2047'si Abdullah Paşa Vakfı'na, 206'sı Lala Mustafa Paşa Vakfı'na ait olmak üzere toplam 2253 adet, zemini arazi-i mevkufe, üye-

⁵⁸ *Abdullah Paşa'nın 1161/1748 tarihli esas ve 3 zeyl vakfiyesi* için bkz (VGMA 1161-1163; Defter No: 1605, s.1-35).

⁵⁹ KVGMA, İngiliz Sömürge Dönemi Dosyaları, Dosya No: 362, Gömlek No:7416, Eski No: 74/190, s. 35,36.

rindeki muhtesatın mülk olduğu kayıt tespit edilmiştir. Envanter çalışmaları tamamlandığında bu sayının daha da artması kaçınılmazdır.

Kiracı veya işgalcilerin izinsiz olarak vakıf taşınmazlar üzerine yaptıkları bina ve diğer muhtesatın, ahkâmı'l-evkâf'a aykırı olarak bu eylemi gerçekleştiren şahıslar adına tapulanması hukukî dayanaktan yoksun ve geçerliliği olmayan bir uygulamadır. Kapalı Maraş bölgesinde bulunan parsellerin tamamına yakını bu hukuk dışı uygulama sebebiyle bugün üçüncü şahıslar üzerinde görülmektedir. Hâlbuki bu taşınmazlar, "icareteyn" kelimesinin "mülk", "arazi-i mevkûfe" ("arazi-i mevkûfe tahsisat") kökenli olan-burada rakabesi mirî ve gelirleri vakfedilen yerler kast edilmektedir-) teriminin "mirî" okunmasını öngören ve bu şekilde kadim vakıf mallarının şahısların mülkiyetine geçirilmesini hükme bağlayan, Chapter 1944/225 Taşınmaz Mal (İcareteyli Vakıfların Mülke Arazi-i Mevkufe Tahsisatın Mîrî'ye) Dönüşümü Kanunu ve bu Kanunun uygulama şeklini gösteren 1944/14 sayılı Tüzük kapsamında değildir. Bu yerler için ne icare-i mu'accele ödenmiş, ne de icareteyne çevrilme muamelesi yapılmıştır. Kaçak olarak yapılan bina ile birlikte vakıf arsa ve araziye takdir edilen kira icare-i zemindir. İcare-i zeminin icare-i müeccelele benzetilerek bu yerlerin icareteynli sayılması mümkün değildir. Kapalı Maraş bölgesinde bulunan vakıf mallarının tasarruf tapusu/temessük senedinde, hukuk dışı gecekondü yapımından önce "category of, property/emlak" kategorisi ve "grounds/zemin" kategorisi kutularının her ikisinde de "arazi-i mevkufe" yazılı iken muhtesat inşasından sonra emlak kategorisi kutusuna "mülk" yazılmıştır. Kapalı Maraş Bölgesinde "arazi-i mevkûfe tahsisat" yoktur. Bu durumu hem Osmanlı belgeleri hem de İngiliz belgeleri açıkça ortaya koymaktadır. Demek ki Kapalı Maraş'a ait kayıtlarda geçen "arazi-i mevkûfe" ibarelerini "arazi-i mevkufe tahsisat" okumak mümkün değildir. Yine tasarruf hakkını düzenleyen binlerce koçan arasında bir tane bile "icareteyn" sınıfından vakıf taşınmaz mal bulunmamaktadır. Kapalı Maraş'ta istibdale tabi tutulan 69,50 metre karelik 192 numaralı parsel Bilal Ağa Vakfı'na aittir ve tek uygulamadır.

"Arazi-i mevkufe"nin "arazi-i mevkufe tahsisat"mış gibi kabul edilmesi ve hiçbir belgede icareteyn yazmadığı, icareteyne tahvil muamelesi yapılmadığı, peşin olarak icare-i mu'accele ödenmediği ve icare-i müeccele takdiri yapılmadığı halde, "icare-i zemin/zemin kirası"ndan hareketle

bu yerlerin “icareteynli” gibi muameleye tabi tutulması mümkün değildir. Yasal dayanaktan yoksun indî mütalaalarla vakıf taşınmazlar üzerine inşa edilen yapıların şahısların mülkiyetine geçirilmesi, en hafif tabiriyle demokrasiye beşiklik yaptığı ve adaleti temsil ettiği (!) iddiasında bulunan bir ülkeye ve o ülkenin Kıbrıs’ta görevlendirdiği yöneticilerine yakışmamıştır.

5.1. Mal Dönüşüm Yasasıyla Geline Son Nokta

Taşınmaz Mal (Vakıf İcareteyn ve Arazi-i Mevkufe Tahsisat) Dönüşümü Kanunu’nun uygulama şeklini gösteren *Tüzük*’ün 5. Maddesinin ikinci fıkrasında öngörülen yıllık 2230 Kıbrıs Lirası=İngiliz Sterlini, (1944 yılında 8 aylık kısıt’l-yevm olarak 1486.13.3 Sterlin) 1945 yılından 1960 yılına kadar 2150 Kıbrıs Lirası icareteynli vakıflar, 80 Kıbrıs Lirası da Celaliye vakıfları için olmak üzere İngiliz Sömürge İdaresi tarafından her yılın 1 Ocak tarihinde muntazaman ödenmiş olması; bugün karşımıza mülkiyet sahibi olarak çıkanların, iddialarının aksine malik değil mutasarrıf olduklarını ortaya koymaktadır.

”İcareteynli” vakıfların” mülke”, ”arazi-i evkâf tahsisatın” ”mirîye” çevrilmesine karşılık 1944’ten itibaren Evkâf İdaresi’ne tediye edilmekte olan zemin kirası ödeme yükümlülüğünün; İngiltere Sömürge İdaresi’nin mal ve yükümlülüklerinin Kıbrıs Cumhuriyeti’ne intikal ettiğine ilişkin hükmü uyarınca, uluslararası antlaşma ile sonsuza kadar vakıflara ödenmesi gereken bir yükümlülük haline getirilmesi, yukarıda yaptığımız tespiti doğrulamaktadır.

Kıbrıs Cumhuriyeti Kuruluş Antlaşması’nın İngiltere Sömürge İdaresi’nin mal ve yükümlülüklerinin yeni kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti’ne intikal ettiğine ilişkin hükmü [(Ek-E, Bölüm II, Madde 3-b (i)(ii)] uyarınca, aynı tazminat 1960, 1961 ve 1962 yıllarında Ortak Kıbrıs Cumhuriyeti Hükümeti tarafından ödenmiştir.

1963 olaylarının başlamasıyla birlikte Evkâf İdaresi’ne yapılan bu ödeme kesilmiş ve bugüne kadar da bir daha ödenmemiştir.

Evkâf Nizamnamesinin “Madde-i Mahsusa Bend 55”⁶⁰ yan başlığı altında; yanlışlık veya kasten vakıf bina ve arazilere şer’î mahkemeler ve arazi memurları tarafından; arazi-i emiriye ve mülk yerlere de evkâf müdürleri tarafından verilen hüccet, tapu ve temessük senetlerinin; evkâf müdürleri ve arazi memurlarının hazır bulunacağı şer’î şerif ve mahallî meclis huzurunda görüşülerek yanlışlıkların düzeltilmesi ve bir daha da bu tür hataların yapılmaması istenmektedir.

Tarafların ve uygulayıcıların hazır bulunacağı bir ortamda hukuken yetkili merci olan Mal Tazmin Komisyonu huzurunda objektif hukuk kurallarına göre mevcut belgeler ışığında meselenin derinlemesine tartışılması ve varılacak sonuca göre, 1280/1863 tarihli Evkâf Nizamnamesi’nin 55. Bendine dayanılarak alınacak kayıt düzeltme kararları doğrultusunda, mutasarrıfların hakları da gözetilerek, en temel haklardan olan mülkiyet hakkı ihlallerinin ortadan kaldırılması, Kapalı Maraş’taki taşınmazların esas mal sahibi vakıflar adına tescil edilmesi gerektiği, yapılması gereken ilk adım olarak ortaya çıkmaktadır⁶¹.

⁶⁰ Nizamnamenin orijinal metni aynen şöyledir: “el-hâleti hezihi arazi-i mevkufe ve musakkafâtı saireye mahkeme-i şer’iye ve arazi memurları tarafından; ve arazi-i emiriye ile mülk yerlere dahi evkâf müdürleri canibinden bazı hüccet ve tapu ve temessük i’ta olunmakta bulunmuş olunmasıyla şer’î şerif ve meclis marifetiyle evkâf müdürü ve arazi memuru hazır oldukları halde ol misüllü arazi vesairenin keyfiyetleri gereği gibi bi’t-tahkik kadim vakıf olan mahallere mehakim/mahkemeler ve mültezimîn ve arazi memurları tarafından verilmiş olan hüccet ve senet ve tapuların ahz/olunarak (ibtal edilerek) usulü veçhiyle vakıfları tarafından temessükât verilmesi; ve mülk olan ve arazi-i emiriyeden bulunan mahallere evkâf müdürleri tarafından verilmiş temessük olduğu halde onların dahi tebdil ettirilmesi lâzimededen olduğu misüllü ba’de izin/bundan böyle dahi ber-vechi muharrer arazi-i mevkufe ve musakkafât vesaireye mehâkim ve arazi memurları tarafından; ve arazi-i emiriye ile mülk mahallere dahi evkâf müdürleri canibinden hüccet ve tapu ve temessük verilmemesine ziyadesiyle dikkat olunacaktır” 1280/1863 Tarihli **Evkâf Nizamnamesi**, s. 167).

⁶¹ Bu konularda daha geniş bilgi için bkz. Öztürk, Nazif, 2021: “Kıbrıs Vakıflarının Hukukî Statüsü ve Kapalı Maraş Açılımı”, **TYB Akademi, Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi** (Doğu Akdeniz Özel Sayısı) Ankara, Yazar Yayınları Sayı. 31, Yıl 11, s. 106-129.

SONUÇ

Vakıflar, yeryüzünde Türk kültür ve medeniyetinin görünen güler yüzüdür. Vakfiyelerden başlayarak; hukuk/adalet, edebiyat/belagatlı söz, hatt/güzel yazı (kaligrafi), tezhip/minyatür/ebru, cilt/deri kaplı şemseli kitap cildi sanatının sergilenmesinden tutun da mimarının, taş işçiliğinin, oymacılığın, kakmacılığın ve şehirciliğin en nadide örneklerini vakıflar hayata geçirmiş; bu estetik değerleri icra eden kültür ve sanat erbabını kolaylayıp gözetmiştir. Bunlardan daha önemlisi vakıf müessesesi, coğrafyayı vatanlaştıran, insanları toprağa iskân eden, orada yaşayan toplulukların gönlünde ve kafasında kimlik inşa eden ve onları millet vasfına yükselten; fetih yıllarında tutunma, geriye çekilme/ricat dönemlerinde direnme noktaları oluşturan hayatî bir değere sahiptir.

Bu sanat alanlarından her biri Şark medeniyetinin bir yönünü ortaya koymakta ve Batı medeniyeti ile arasındaki farkı göstermektedir. Avrupa Medeniyeti, Yunan ve Roma Medeniyetine dayanır. Şark Medeniyeti ise, Ural-Altay ve İslâm kültüründen beslenir. Yaslandığı kaynaklar, geliştiği coğrafyalar ve hitap ettiği insan kitlesi değişik özellikler ve karakterler taşımaktadır.

Modernitenin insanları; yaşamı, rekabeti ve kişisel kazancı esas alan bir anlayışı hayatlarına hâkim kılmışlardır. Vakıf sisteminin insanları ise hizmet üzerine, merhamet üzerine bir medeniyet tasavvuru çizgisinde yürümüştür. Birincisinin ürünü, birçok benzerleri gibi simgesel olarak New York, Paris, Londra; ikincisinin kurduğu şehirler Orta Asya'dan başlayıp Orta Avrupa'ya kadar uzanan Semerkant, Buhara, Bağdat, Şam, Halep, Konya, Bursa, İstanbul, Edirne, Üsküp ve Saray-Bosna'dır.

Millî sınırlar dışında kalan soydaş ve dindaşların kendi kültür ve kimlikleriyle hayatîyetlerini devam ettirmek isteyen Osmanlı devlet yöneticilerinin vakıf kurumunun önemini bildikleri gibi, bu devlete ait toprakları paylaşmayı kararlaştıran müstevli devletler de işgal ettikleri coğrafyada vakıf külliyeleri etrafında yaşayan bu insanları göçe zorlamak veya asimile etmek için vakıf müessesesini yok etmeleri gerektiğinin farkındadırlar.

Vakıf Müessesesi; almayı ve vermeyi insanî ve ahlâkî ilkelere bağlayan, hileli, entrikalı ve zecrî tedbirlere başvurmadan, toplumsal mutabakatla huzuru sağlayan bir medeniyet uygulamasının somut örneğidir. Gü-

nümüzde bu paylaşma kültürünün yerini, kişisel çıkarları önceleyen eğilimler almıştır. Menfaat ve çıkar ilişkilerine dayalı bu dünya görüşü, veren medeniyetimizi ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Balkan coğrafyasında ve Kıbrıs Adası'nda bulunan vakıflar üzerinde gerçekleştirilen uygulamalar tam da bu durumu göstermektedir.

Doğrudan ve dolaylı olarak Kıbrıs vakıflarını ilgilendiren mevzuat ve bu mevzuata göre dönemler itibariyle yapılan uygulamaların belgeleri arşivlerde mevcuttur.

Maraş toprağının vakıf malı olduğunun kabulü, 1963-1974 tarihleri arasında ödenmeyen zemin kiralarının ödenmesi ve ilgili vakıflar ile yatırımcılar arasında uzun süreli tasarruf hakkı tanınmasına imkân veren sözleşmelerin imzalanması eski mutasarrıfların öncelik hakkına sahip olmaları kaydıyla hem mal sahibi vakıfların hem de yatırımcıların hak ve çıkarları adil bir şekilde gözetilerek; Kapalı Maraş'ın, KKTC egemenliğinde hizmete açılmasının mümkün olabileceği değerlendirilmektedir.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

KVGMA, 15.1.1936, İncelenen İşlem Dosyaları, Dosya No: 112-88.

KVGMA, Başsavcı C. C. Gerahty 16.1.1928, İngiliz Sömürge Dönemi Dosyaları, Dosya No:174, Gömlek No: 3977, Eski No:28/1926, s. 15-22.

KVGMA, 15.1.1938, İngiliz Sömürge Dönemi Dosyaları, Dosya No:174, Gömlek No: 3977, Eski No:28/1926.

KVGMA, 28.2.1940, İngiliz Sömürge Dönemi Dosyaları, Dosya No:362, Gömlek No: 7426, Eski No:124/1931.

KVGMA, Efendrika Çiftliği, 7 Temmuz 1957, M 1/85a. KVGMA, *Kıbrıs Şeriye Sicil Defteri*, No: 001A

KVGMA, İngiliz Sömürge Dönemi Dosyaları, Dosya No: 362, Gömlek No:7416, Eski No: 74/190. Maarif Vekili Abidin Özmen'in Başvekalete yazdığı 4.11.1934 tarih ve 9404 sayılı yazı Sadr-ı Esbak Abdullah Paşa bin Hasan Paşa *Vakfiyesi Zeyli* 1 (1162/1748)", *VGMA, Defter No: 1605*, s. 10 – 23.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA) 1301: 932/20.

VGMA 1302: 932/258-264.

VGMA 1303: 932/258-264; Düstur II/X 1928: 274-291 (Düstur'daki çevri yazısı yanlışlıklarla maluldür). VGMA, "*Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi*", Haremeyn Vakfiyeleri, No: 746, sıra: 70, s. 163 – 185.

VGMA 1161-1163: Abdullah Paşa Vakfiyesi, Defter No: 1605, s.1-35
VGM/HAYİŞL 1934: Mütalaa Dosyası. 12/A-411.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

Altan, Mustafa Haşim, 1986: **Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi** (1571-1974), Kıbrıs, Kıbrıs Vakıflar İdaresi Yayınları.

Aşıkpaşazâde, 1992: **Aşıkpaşaoğlu Tarihi** (Yayına haz. Hüseyin Nihal Atsız) İstanbul, Ötüken Neşriyat.

Berki, Ali Himmet, 1974: **250 Hadis, Tercüme ve İzahı**, Ankara, DİB Yayınları, B. 3.

Bilmen, Ömer Nasuhi “sadaka-i cariye vakıf demektir” (Bimen. Ömer Nasuhi 1967: **Hukuk-i İslâmiye ve Istilahâtı Fıkhiye Kamusu**, İstanbul, Bilmen Yayınevi.

Derman, M. Uğur, 1997: “Hat”, **TDV. İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, TDV Yayınları. Ebu Bekr Ahmet bin Ömer eş-Şeybani/Hassaf, 1904: **Ahkâmü'l-Evkâf**, Mısır.

Elmalılı M. Hamdi, 1330: **İrşâdu'l-Ahlâf fi Ahkâmi'l-Evkâf**, İstanbul, Matbaa-i Ahmet Kâmil.

Erim, Nihat, 1953: **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları)**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fak. Yayını.

Ez-Zebidî, 1969: **Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tecemesi** (Ter. Kâmil Miras), Ankara, DİB Yayınları.

Hassaf (Ebu Bekir Ahmet bin Ömer eş-Şeybani), 1904: **Ahkâmü'l-Evkâf**, Mısır, B.2. Hilâl bin Yahya, 1355: **Vakfü'l-Hilâl**, Haydarabat

Hofstötter, Bernhard, Cyprus under British Rule: An International Law Analysis of Certain Land Surveys and Land Assignments Between 1878 and 1955 ”. (<http://chineseil.oxfordjournals.org/content/7/1/159.full>, Next Section, s.17).

Hüseyin Hüsnü, 1311: **Ahkâm-ı Evkâf** (Taşbasma), Ankara Milli Kütüphane 1972 A 324.

Kanunname-i Arazî, Dersaadet/İstanbul 1258, Md. 4

Karal, Enver Ziya, 1988: **Osmanlı Tarihi**, Ankara, TTK Yayınları.

Kayapınar, Y. Erdal, 2013: “Vakıf Medeniyetinde ve Günümüzde Dış Mekân Oluşumu”, **Vakıf Medeniyeti ve Şehir Sempozyum Kitabı**, Ankara, VGM Yayınları.

Kazan, Hilâl, 2010: **XVI. Asırda Sarayın Sanatı Himayesi**, İstanbul, İRCİCA Yayınları.

1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası, md. 110(2).

Köprülü, Fuat,1942: “Vakıf Müessesesi’nin Hukukî Mahiyeti ve Tarihî Tekâmülü”, **VD**, İstanbul, VGM Yayınları.

1985 Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Anayasası, md. 42 (Vakıf Mallarla İlgili Kamulaştırma, El Koyma ve Sınırlandırma), 131 (Vakıflar Örgütü ve Din İşleri Dairesi).

Kur’ân-ı Kerim (KK), CIII/3.

KK. II/177; III/92.

KK, V/2.

Mardin, Ebul‘ulâ, 1338: **Evkâf Notları/Hukuk Medresesi Doktora Sınıfı Talebesine 1337-1338 Seneleri Zarfında Vuku’ Bulan Takrirlerinin Zabıtlarıdır**, İstanbul, Daru’l-funun Matbaası.

Mehmet İbrahim, 1993: “Gazi Hüsrev Bey Külliyesi ve Bosna Hersek’teki Son Durum”, **X. Vakıf Haftası Kitabı**, Ankara, VGM Yayınları.

Minas Sylvestrou and Others v. The High Council of Evkaf, CLR 1959-1960, Vol 24, page 153.

19 Cemâziye’l-evvel 1280/1 Aralık 1863 tarihli “*Taşra Vakıflarının İdaresi ve Evkâf Müdürlerinin Harekât ve İcraatı Hakkında Nizamname*” (Düstur I/II,1289: s.146-169).

M. Nuri Paşa, 1327: **Netâyicü’l-Vukuât**, İstanbul, Uhuvvet Matbaası, C. II.

Nasıf, Mansur Ali,1381, “sadakâtu’l-cariye vakıftır” (**et-Tâc, Camiu’l- Usûl fi Ehâdisi’r-Resul**, Mısır, C.II, B.3,s.243,dn.3.

Nevevî 1964: **Rayâzü’z-Salihîn** (Terc. Hasan Hüsnü Erdem), Ankara DİB Yayını, C.III, B. 2, Hadis No: 1412.

Ökten, Saadettin, 2013: “Vakıf Müessesesi ve Osmanlı Şehri”, **Vakıf Medeniyeti ve Şehir, Sempozyum Kitabı**, Ankara, VGM Yayınları.

Ömer Hilmi Efendi, 1307: **İthâfu’l-Ahlâf fi Ahkâmi’l-Evkâf**, İstanbul, Matbaa-i Amire.

Özgeç, Adil, 1974: **Batı Trakya Türkleri**, İstanbul, Kutluğ Yayınları.

Öztuna, Yılmaz, 1986: **Osmanlı Devleti Tarihi**, İstanbul, TC. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Öztürk, Nazif, 2005: “İslâm ve Türk Kültüründe Vakıflar”, **Vakıflar Dergisi (VD)**, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, S.XXIX, s. 7-20.

Öztürk, Nazif, 1983: **Menşe’i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar**, Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM)Yayını.

Öztürk, Nazif, 1999: “Sosyal Siyaset Açısından Osmanlı Dönemi Vakıfları”, **Osmanlı**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.

Öztürk, Nazif, 2015: “Vakfiyelerde Estetik Değerler”, **Vakıf ve Toplum**, Mayıs, Ankara, Diyanet-Sen Yayınları

Öztürk, Nazif, 1993: “Osmanlı Devleti’nin Elinden Çıkan Balkanlardaki Vakıfların Muhafazası Konusunda II. Abdulhamid (1876-1909) Döneminde Alınan Tedbirler”, **X. Vakıf Haftası Kitabı 7-10 Aralık 1992**, Ankara, VGM Yayınları.

Öztürk, Nazif, 2020: “Kıbrıs’taki Vakıfların Hukukî Statüsü ve Kapalı Maraş Açılımı”, **Kıbrıs’ta Son Söz Uluslararası Konferans 21-22 Eylül 2019**, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayını.

Öztürk, Nazif, 2021: “Kıbrıs Vakıflarının Hukukî Statüsü ve Kapalı Maraş Açılımı”, **TYB Akademi, Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi** (Doğu Akdeniz Özel Sayısı) Ankara, Yazar Yayınları.

Türk Medenî Kanunu (RG, 8 Aralık 2001 tarih ve 24607).

Ulunay, Engin **2019**: (Avukat), “Türkçe-İngilizce Kıbrıs Vakıfları Hakkında Rapor”, **Kıbrıs’ta Son Söz...Uluslararası Konferans 21-22 Eylül** Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

Ülken, Hilmi Ziya, 1971: “Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği”, **VD**, Ankara, VGM Yayınları.

2762 sayılı Vakıflar Kanunu (RG, 13.6.1935 tarih ve 3027 sayılı).

5737 sayılı Vakıflar Kanunu, (RG, 27.2.2008 tarih ve 26800 sayılı).

Yavuz, Yıldırım, 1993: “Semerkand-Registan Külliyesi ve Onarımı”, **X. Vakıf Haftası Kitabı**,Ankara, VGM Yayını.

Yediyıldız, Bahaeddin, 1999: “Osmanlılar Döneminde Türk Vakıfları Ya da Türk Hayrât Sistemi”, **Osmanlı**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.

Yusuf Has Hâcib, 1985: **Kutadgu Bilig**, Ankara, TDKYayınları, B.3.

